

1941 m. Birželio sukilimas Panevėžio apskrities Krekenavos valsčiuje: įvykiai, dalyviai, likimai

Straipsnis toliau tęsia 1941 m. Birželio mėn. sukilimo Panevėžio apskrityje tyrimus¹. Straipsnio objektas – 1941 m. Birželio sukilimas Panevėžio apskrities Krekenavos valsčiuje ir jo dalyviai. Tikslas – išnagrinėti sukilimo valsčiuje eigą ir specifiką, atskleisti sukilėlių likimus pasibaigus sukilimui.

ĮVADAS

Iki šiol mokslo darbuose sukilimo temai 1941 m. birželio įvykiams Krekenavos valsčiuje skirta labai nedaug dėmesio. Sukilimas Krekenavoje aptartas tik sukilimo visoje Lietuvoje kontekstu ir atskirai plačiau nenagrinėtas. Sovietmečiu tiek Lietuvoje, tiek išeivijoje pasirodžiusioje istoriografijoje apie 1941 m. Birželio sukilimą Krekenavos valsčiui dėmesio iš esmės neskirta. Taigi padėtis yra ganėtinai panaši į anksčiau nagrinėto Pušaloto valsčiaus atvejį. Šiek tiek duomenų galima rasti 1965 m. paskelbtame dviejų tomų rinkinyje apie žudynes Lietuvoje vokiečių okupacijos metais². Tiesa, informacijos apie sukilimą jame labai nedaug. Daugiau duomenų yra istorikų publikacijose, išleistose Lietuvai atkūrus nepriklausomybę: Valentino Brandišausko darbe „Siekiai atkurti

Lietuvos valstybingumą³ ir jo sudarytame dokumentų rinkinyje „1941 m. Birželio sukilimas“⁴, Sigitu Jęgelevičiaus straipsnyje apie Šaulių sąjungos narių veiklą Lietuvoje⁵, taip pat 2011 metais minint 70-ąsias sukilimo metines išleistoje monografijoje⁶. Kadangi šie leidiniai aptaria sukilimą visoje Lietuvoje, Krekenavos valsčiui juose skirta palyginti nedaug dėmesio – sukilimas čia aptartas bendrais bruožais. Atkurtos Lietuvos periodinėje spaudoje apie sukilimą Krekenavoje pavyko rasti du straipsnius⁷. Taip pat – vieną nedidelį pranešimą to meto periodinėje spaudoje⁸.

Rašydamas šį straipsnį autorius susipažino su daugeliu archyvinių šaltinių, teikiančių vertingos informacijos apie 1941 m. Birželio sukilimą. Chronologiškai artimiausi sukilimui šaltiniai yra vokiečių okupacinės valdžios įkurtos Lietuvos generalinės srities įvairūs dokumentai, esantys Lietuvos centriname valstybės archyve (toliau – LCVA) bei Panevėžio apskrities dokumentai, saugomi fonduose Nr. 404 ir R-729. Juose esantys rašytiniai liudijimai nušviečia įvykius apskrityje visą vokiečių okupacijos laikotarpį. Nors ten pateikta informacija nėra labai gausi, bet pakankamai unikali ir įdomi. Nustatant sukilėlių asmenybes, naudingos buvo Lietu-

vos nepriklausomybės kovų dalyvių (fondas Nr. 930) ir Lietuvos kariuomenės karininkų asmens bylos bei policininkų (fondas Nr. 394) ir mokytojų (fondas Nr. 391) asmens kortelės. Taip pat – pavienės Šaulių sąjungos narių bylos (fondas Nr. 561). Fragmentiškos informacijos pateikia Panevėžio aps. vykdomojo komiteto dokumentacija (f. Nr. R-223). Atskirai reikėtų paminėti gana informatyvų šaltinį – 1942 m. visuotinių Lietuvos gyventojų surašymą (fondas Nr. R-743). Jame galima rasti biografinių duomenų apie sukilėlius, jų šeimas. Tačiau daugumoje išvardintų šaltinių vyrauja biografiniai duomenys apie sukilėlius bei bendro pobūdžio informacija apie valsčių (pvz., statistiniai duomenys), bet ne apie patį sukilimą.

Kaip ir Pušaloto atveju, pagrindinis archyvinis šaltinis, teikiantis duomenų apie sukilimą Krekenavos vls., – tai Lietuvos ypatingajame archyve (LYA) saugomos sovietmečiu represinių struktūrų teistų sukilėlių baudžiamosios bylos. Duomenų apie sukilėlių likimą galima rasti ir minėtame archyve saugomose tremties bylose (f. V-5) bei LTSR valstybės saugumo komiteto Panevėžio rajono poskyrio dokumentacijoje (f. K-11, ap. 2, b. 828). Autoriui pavyko surasti 25 baudžiamąsias bylas, jose buvo kaltinami 48 galimi sukilėliai (skaičiai panašūs į anksčiau nagrinėto Pušaloto valsčiaus atvejį, kur patikslintais duomenimis pavyko rasi 24 bylas, jose teistas 61 galimas sukilėlis). Šiose bylose gausu buvusių sukilėlių ir vietos gyventojų (tarp jų – ir sovietinių aktyvistų) apklausų protokolų, įvairių archyvinių pažymų. Susipažinus su šiais dokumentais kyla pagrįstas klausimas, ar jie patikimi. Sukilėliams iškeltos bylos apima 1944–1957 m. laikotarpį. To meto bylos buvo netolygios apimties, ilgainiui jos tapo išsamesnės, jose galima rasti daugiau apklausų protokolų ir pažymų. Kai kurių sukilėlių apklausos protokolų specifika leidžia įtarti, kad jiems galėjo

būti taikomos fizinio poveikio priemonės (pvz., kai kada įtariamasis vienos apklausos metu neigė dalyvavęs sukilime, o po kelių dienų jau tvirtino priešingai). Kita vertus, kai kurie sukilėliai, vengdami gresiančios bausmės, galėjo sąmoningai painioti arba iškreipti faktus. Panaši gan paini padėtis susidaro ir vertinant liudytojų (dažnai – sovietinių aktyvistų) parodymus. Daugelyje bylų kartojasi tų pačių asmenų, paprastai – sovietinių aktyvistų, parodymai. Daugumos jų požiūris į sukilėlius nepalankus, todėl tikėtina, kad taip galėjo būti suvedamos asmeninės sąskaitos (tarp liudytojų buvo ir tokių, kuriuos pačius ar jų artimuosius teisiami sukilėliai sulaikė per sukilimą arba vokiečių okupacijos metais), be to, parodymų turinį galėjo lemti ir ideologinės priežastys. Dažnai kaip liudytojai apklausti asmenys, kurie sukilimo metu dar buvo paaugliai. Neretai parodymai apie tą patį įvykį ar asmenį skiriasi, liudijant tiek buvusiems sukilėliams, tiek ir aktyvistams, abiejų pusių giminaičiams, vietos gyventojams. Kartais tarp to pačio asmens liudijimų būna didelis laiko intervalas (kai kuriais atvejais net 30–40 metų). Apklausų protokolus užrašydavo sovietinių represinių struktūrų tardytojai, kurie daugelį sukilėlių veiksmų interpretavo, remdamiesi sovietine ideologija. Iš esmės protokolai labai individualūs, jų forma bei apimtis priklausė nuo tardytojo. Pavyzdžiui, galima rasti tokių protokolų, kur vienos apklausos apimtis net iki 30 puslapių, ir tokių protokolų, kur penkių ar šešių valandų apklausa užrašyta vos keliuose puslapiuose. Suimtieji privalėjo pasirašyti kiekvieną apklausos protokolo puslapį, bet kadangi dalis jų buvo neraštingi arba nemokėjo rusų kalbos (ja užrašyta dauguma protokolų), todėl galėjo ir nesuprasti jiems pateikiamo teksto. Remiantis archyviniais šaltiniais, iš 48 teistų galimų sukilėlių 18 nemokėjo rusų kalbos, trimis atvejais apklausa vyko lietuvių kalba, apie šešis asmenis nėra

duomenų, likusieji nurodė, kad moka rusų kalbą. Vis dėlto visos šios aplinkybės neleidžia teigti, kad visi parodymai klaidingi arba kad informacija juose niekinė. Susipažindamas su šiais šaltiniais autorius siekė atsiriboti nuo išankstinių vertinimų. Norint patikrinti faktų tikrumą buvo stengiamasi juos sugretinti su kitų šaltinių informacija. Tam labai pagelbėjo faktas, kad nors informacija apie sukilimą Pušalote negausi, jos randama įvairiuose šaltiniuose. Kai kuriuos sukilėlių ar liudytojų parodymuose rastus faktus pavyko palyginti su LCVA esančia dokumentacija. Vis dėlto pagrindinė informacijos bazė rašant šį straipsnį, – sukilėlių baudžiamosios bylos. Siekiant kuo didesnio patikimumo, jose esantys faktai buvo lyginti su kitų bylų informacija. Čia reikėtų išskirti svarbų sovietinės teisinės sistemos bruožą: iš esmės jau iš pat pradžių suimtajam būdavo pateikiami įtarimai. Būtent jie (dažniausiai – konkretūs dalyvavimo ginkluotuose veiksmuose prieš Raudonąją armiją ar sovietinius aktyvistus epizodai) ir tapdavo bylos ašimi. Labai dažnai pirmiausia apklausdavo liudininkus ir tik po to – kaltinamąjį. Kai kuriais atvejais liudininkai apklausti dar iki sukilėlio arešto (kartais net prieš kelis mėnesius) arba liudininkų parodymai paimti iš kitų baudžiamųjų bylų. Tardytojais tiek sukilėlių, tiek liudytojų dažniausiai klausdavo apie įtarimuose (jie dažniausiai įrašyti arešto orderyje) minimus įvykius (bent jau taip galima teigti, susipažinus su protokolais), bet ne mažiau svarbu ir tai, kad ir be to daugelyje bylų randama ir šalutinės, tiesiogiai nesusijusios su suimtuoju ir jo veikla informacijos apie sukilimą. Sukilėliams pateikiami įtarimai buvo gana įvairūs ir atskirose bylose dažnai skyrėsi. Todėl tai, kas vienu atveju buvo bylos ašis, kitoje byloje tebuvo šalutinė informacija. Galima pagrįstai manyti, kad paaiškėję šalutiniai faktai yra patikimesni, nes tardytojams nebuvo reikalo kaip nors juos tikslingai panaudoti

(klaidingai užrašyti, bandyti išgauti norimą informaciją, sukilėliams grasinant ar taikant fizinio poveikio priemones, pasitelkti galbūt klaidingus sovietinių aktyvistų parodymus), o patiems sukilėliams (ar, kai kuriais atvejais, liudininkams) – tikslingai klaidinti, nes, kaip minėta, jie nebuvo tiesiogiai susiję su teisiamaisiais. Remiantis šia metodologija, pavyko nustatyti atvejų, kai ašinė vienos bylos informacija atitinka (arba beveik atitinka) šalutinę kitos bylos informaciją. Tai savo ruožtu leidžia manyti, kad tokie faktai, tikėtina, daugiau mažiau atitinka tikrovę. Taip pat reikėtų paminėti ir tokius veiksnius kaip amžius. Kai kuriais atvejais liudininkai arba sukilėliai apklausos metu jau būdavo garbaus amžiaus ir natūraliai galėjo kai ko neprisiminti arba susipainioti. Atsižvelgiant į visus šiuos veiksnius, net ir laikantis aptartos metodikos, negalima teigti, kad straipsnio turinys visiškai atitinka tikruosius 1941 m. Birželio sukilimo Krekenavoje įvykius.

SUKILIMO IŠVAKARĖS

Kaip ir ankščiau nagrinėto Pušaloto valsčiaus atveju, taip ir tiriant Krekenavos vls. įvykius sunku nustatyti, kada tiksliai pradėjo formotis antisovietinis pagrindis. Remiantis archyviniais duomenimis, jo užuomazgos atsirado 1940 m. pabaigoje – 1941 m. pradžioje. Jau 1941 m. žiemą vietos gyventojai gynė bažnyčią ir kleboniją nuo nacionalizacijos. Jiems tai pavyko, bet 8 žmonės buvo ištremti⁹. Pogrindžiui bent iš pradžių vadovavo buvęs vietos šaulių vadas Antanas Kiaunė. Siekiant išvengti dalyvių išaiškinimo, antisovietinis pasipriešinimas formuotas nedidelių grupių pagrindu¹⁰. Kiekvienas pogrindžio narys asmeniškai pažinojo tik savo vadovą ir dar vieną būrio narį. Siekiant supaprastinti judėjimo valdymą Krekenavos vls., jis buvo suskirstytas į tris skyrius: pirma-

sis apėmė Krekenavos miestelį ir jo apylinkes (vadovavo A. Kiaunė, policininkas Martynas Senulis ir Jonas Drąsutis), antrasis – šiaurinė valsčiaus dalį (vadovavo nepriklausomybės kovų savanoriai Stasys Žukas ir Mykolas Ropė bei vietos ūkininkas Stasys Gustas), trečiasis – teritoriją už Nevėžio upės (vadovavo nepriklausomybės kovų savanoris Tomas Valikonis, Lietuvos kariuomenės atsargos jaunesnysis leitenantas Pranas Deveikis ir Grutauskis). Antrasis ir trečiasis skyriai buvo pavaldūs pirmajam skyriui, jų vadovai turėjo atsiskaityti A. Kiaunei, o pastarasis – vietos mokytojui Juozui Jackūnui. Savo ruoštu antisovietinis pagrindis Krekenavos vls. buvo pavaldus judėjimo centrui Panevėžyje (jam iš pradžių vadovavo neįvardintas Lietuvos kariuomenės pulkininkas, jį suėmus vadovavimą perėmė Lietuvos kariuomenės plk. Antanas Stapulionis¹¹). Ryšys buvo palaikomas per jau minėtą T. Valikonį. Kiekviename skyriuje turėjo būti po vieną asmenį, atsakingą už naujų narių verbavimą. Verbavimas vyko labai atsargiai, pasirinktas asmuo iš pradžių būdavo kandidatu ir tik po kurio laiko tapdavo nariu. Esminiai pagrindžio tikslai buvo kaupti ginklus, užmegzti ryšį su kitomis antisovietinėmis organizacijomis, skatinti antisovietines nuotaikas tarp vietos gyventojų¹². Taip pat slapta buvo renkami pinigai¹³. Sunku nustatyti, kam konkrečiai jie buvo panaudoti ar kam juos ketinta panaudoti. Gal už juos planuota, pasitaikius galimybei, pirkti ginklų, šaudmenų iš raudonarmiečių. 1941 m. kovo–balandžio mėnesiais pagrindininkai naktimis rinkdavosi į susirinkimus Krekenavos mokykloje¹⁴. Susirinkimai vyko ne tik Krekenavoje. 1941 m. birželio 20 d. Grašių kaimo gyventojas Zigmą Ramanausko namuose susirinko būrys vietos gyventojų. Susibūrimo metu S. Žukas pasakė kalbą, kurioje teigė, kad greitai Vokietija užpuls Sovietų Sąjungą ir kad pagrindžio nariams reikia padėti kovoti vokiečiams ir stoti

į organizuojamą sukilėlių būrį. Kitą dieną ten pat vykusio susirinkimo metu S. Žukas supažindino dalyvius su sukilimo planu. Remiantis juo, 1941 m. birželio 22 d. S. Žukas vadovaujamas būrys turėjo užimti valsčiaus komiteto būstinę, įsikūrusią jo namuose (sovietinė valdžia buvo juos nacionalizavusi) Krekenavos miestelyje, mokytojo Juozo Čepo būrys turėjo užimti paštą, šaulio Jurgio Rapšio būrys turėjo užimti milicijos būstinę, M. Ropės ir Jono Barausko (šaulys, gyvenęs Rabikių k.) būrys turėjo užimti Raudonosios armijos stebėjimo punktą Krekenavoje, likę sukilėliai turėjo susitelkti valsčiaus centre¹⁵. Nors būsimojo sukilimo planas buvo gana aiškus, bet dalis sukilėlių galėjo savarankiškai imtis veiksmų dar iki jam prasidedant. Remiantis archyviniais šaltiniais, dvi dienas iki karo pradžios miškuose aplink Krekenavą ėmė rinktis žmonės, buvo apšaudyti komjaunuoliai broliai Abromavičiai¹⁶.

KREKENAVOS MIESTELIO PUOLIMAS

Prasidėjusio karo ženklai Krekenavos valsčiuje pasimatė jau pirmą dieną. Apie 11 valandą ryto Gudžiūnėlių kaimo teritorijoje vokiečių aviacija numušė sovietų žvalgybinį lėktuvą, lakūnas rastas peršauta ranka¹⁷. Tos pačios dienos pirmoje pusėje S. Žukas ragino Grašių k. gyventojus ateiti į susirinkimą Z. Ramanausko namuose (jis turėjo radijo aparatą). Apie 14 val. įvykusiame susirinkime jis paskelbė, kad greitai ateis vokiečiai ir kad jie užtikrins Lietuvos nepriklausomybę, ir paragino stoti į sukilėlių būrį. Visi dalyviai sutiko prisijungti prie sukilimo. S. Žukas nurodė, kad gali apginkluoti 10 asmenų, visi kiti turėjo ginklus gauti savarankiškai (raginta juos vienokiu ar kitokiu būdu atimti iš raudonarmiečių). Taip pat yra duomenų, kad pirmąją karo dieną sukilėliai susirinko pas ūkininką Kalmantavičių (Bartkūnų k.)¹⁸ ir

pas malūnininką Stasį Kibartą¹⁹, kur buvo aptartas būsimas Krekenavos miestelio puolimas. 1941 m. birželio 23 d., išgirdus pranešimą per radiją, įvyko dar vienas susirinkimas, kurio metu nutarta pradėti vykdyti 1941 m. birželio 21 d. pristatytą planą (ketinta sujungti visas grupes, bet to padaryti nepavyko)²⁰. Iš esmės archyviniai šaltiniai apie Krekenavos puolimą gana prieštaringi ir nevienareikšmiai, panašu, kad plano nebuvo iki galo laikomasi, tikėtina, kad jis pakeistas, pasikeitus aplinkybėms, kuomet sukilėliams teko improvizuoti. Pasibaigus susirinkimui, S. Žuko būrio sukilėliai patraukė link Krekenavos miestelio ir apsistojo Skilvonių miške maždaug už 1 kilometro nuo Krekenavos²¹. Iš viso ten susirinko 20–30 vyrų (kitais duomenimis: 7–10²²), daugiausia – iš Grašių k. Ryšys su kitoje miestelio pusėje buvusiu A. Kiaunės (remiantis kitais duomenimis, jam vadovavo mokytojas A. Kirsnis, o gal ir pats J. Jackūnas) būriu (30–40 vyrų, kitur – net iki 150²³) buvo palaikomas per 12–13 m. berniuką²⁴. Sunku pasakyti, kaip sukilėliai buvo ginkluoti. Tikriausiai dalis turėjo medžioklinius ginklus. Kiti, matyt, buvo įsigiję ginklų dar tarpukariu. Gali būti, kad apsiginklavimo klausimą padėjo išspręsti ir vokiečiai, kurie pirmosiomis karo dienomis kelis kartus išmetė ginklų į greta Krekenavos buvusius miškus²⁵. Sukilėlis Z. Ramanauskas nurodo, kad ginklų jie tikėjosi gauti, užėmę milicijos pastatą²⁶. Nėra aišku, kada tiksliai prasidėjo miestelio puolimas, įvairūs šaltiniai nurodo skirtingą laiką: nuo 14 iki 21 valandos; aišku tik tiek, kad dar buvo šviesu²⁷. Taip pat neaišku, kiek iš viso puolant dalyvavo grupių. Puolimo signalas buvo Valmoniškio vienkiemio gyventojų Prano Morkūno skambinimas (tris kartus) bažnyčios varpais²⁸. Remiantis vienu archyvinio šaltiniu, pulta iš trijų pusių: pirmas būrys puolė nuo bažnyčios pusės, antras – nuo Mairiškių k., trečias – nuo Šven-

čiuliškio k. Sukilėliai nešėsi trispalves²⁹. Tuo tarpu kitas šaltinis nurodo, kad dalyvavo 4 grupės³⁰. Vis dėlto sugretinus visus tirtus duomenis, labiausiai tikėtina, kad pulta iš dviejų pusių ir, iš esmės, dviem grupėmis (panašu, kad viena iš sukilėlių grupių pavėlavo ir puolime nedalyvavo arba prisidėjo jau vėliau³¹). Pats puolimas, kaip minėta, tikriausiai vyko ne visai pagal išankstinį planą. Panašu, kad pirmoji puolimą pradėjo nuo Gudžiūnų geležinkelio stoties judėjusi J. Jackūno grupė, galbūt puolimas pradėtas tuo pačiu metu, bet minėtai grupei teko įveikti trumpesnę atstumą arba ji tiesiog judėjo sparčiau. Keturi šio būrio nariai (A. Kirsnis, A. Kiaunė, Antanas Skruzdis ir Antanas Kulikauskas) buvo pasiūsti iširti padėtį. Jiems pasiekus miestelyje buvusį karinį stebėjimo postą (kitur jis įvardintas kaip priešliktuvinio sekimo postas³²), iš jo išėjo milicininkas Jonas Beleckas, kuris pabandė sulaikyti sukilėlius. Kilo susišaudymas, kurio metu žuvo J. Beleckas ir vienas raudonarmietis. Vietinis aktyvistas nurodo, kad J. Beleckas iš pradžių buvo tik sužeistas ir tik vėliau sukilėliai jį nukovė granata³³. Iš sukilėlių žuvo A. Kulikauskas ir A. Kiaunė. A. Skruzdis ir A. Kirsnis sugebėjo pasislėpti³⁴. Žuvę sukilėliai palaidoti Krekenavoje 1941 m. liepos 23 d.³⁵ Remiantis kitais duomenimis, susišaudyme dalyvavo mažiausiai du milicininkai (vienas žuvo, kitas buvo sužeistas į ranką), vienas aktyvistas ir bent vienas Raudonosios armijos karys (jis buvo sužeistas į koją)³⁶. Taip pat užpuolimo metu galėjo žūti Raudonosios armijos kapitonas³⁷. Dar kitas šaltinis nurodo, kad puolimo metu stebėjimo poste buvo 4 raudonarmiečiai, 3 milicininkai (du – iš Panevėžio) ir dar du asmenys (galbūt aktyvistai)³⁸. Sovietinis aktyvistas J. Ruzgas nurodo, kad miestelyje susirinko apie 20 aktyvistų ir 4 raudonarmiečiai, ne visi turėjo ginklus³⁹. Vietos sovietiniai aktyvistai ir milicininkai, susirinę

S. Žuko namo kieme (ten buvo komjaunimo būstinė), nusprendė trauktis Panevėžio link, tačiau nepavyko užvesti automobilio. Jį betaisant ir prasidėjo miestelio puolimas. Aktyvistai ir milicininkai pasislėpė netoliese buvusiuose vietos fotografo Tado Bajorūno name (remiantis vieno iš liudininkų parodymais, jame buvo ir Raudonosios armijos karių) ir S. Žuko namuose (namo pirmajame aukšte taip pat buvo duonos kepykla ir parduotuvė). Panašu, kad aktyvistai nelabai tikėjo, jog vokiečiai bus sulaikyti (o gal tikėjosi sukilėlių puolimo), nes dar iki 1941 m. birželio 23 d. sudegino su komjaunimo reikalais susijusią korespondenciją. Remiantis archyviniais šaltiniais, aktyvistus užklupo antroji sukilėlių grupė, vadovaujama S. Žuko. Prieš puolimą šiai grupei iš vietos komunisto pavyko sužinoti, kad Krekenavoje esantys aktyvistai neginkluoti, Raudonosios armijos karių taip pat nėra. Kadangi S. Žuko grupė buvo arčiau pašto, nutarta, kad ją užims būtent ji (tam atrinkti 6 ginklo neturėję vyrai), likę ginkluoti grupės nariai turėjo užimti milicijos bei partijos būstines⁴⁰. Tikėtina, kad paštui buvo skirta tiek daug dėmesio, nes jame buvo telefonas. Netrukus sukilėliams paaiškėjo, kad jų turėti žvalgybiniai duomenys buvo klaidingi. Jiems priėjus tiltą per Nevėžio upę (iki miestelio buvo likę apie 200 metrų), pasigirdo šūviai (greičiausiai – pirmajai grupei susidūrus su kariniame poste buvusiais milicininkais ir Raudonosios armijos kariais). Tai trumpam pristabdė grupės puolimą; galiausiai įžengę į miestelį sukilėliai pastebėjo valsčiaus komjaunimo komiteto sekretorių Vladą Jalovecką, bėgantį link S. Žuko. Sukilėliai atidengė ugnį ir sužeidė V. Jalovecką, kuris, nepaisant sužeidimo, sugebėjo pasislėpti S. Žuko name. Po maždaug 15 minučių į namą įžengė S. Žukas su dar keliais vyrais ir rado V. Jalovecką antrajame aukšte jau negyvą. Remiantis kitais duomenimis, V. Jaloveckas mirė kiek vėliau,

apie vidurnaktį⁴¹. Susišaudymo metu žuvo ir Krekenavos vykdomojo komiteto pirmininkas Pankratjevas Istignejevas⁴². Sukilėlis Pranas Bučinskas nurodo, kad puolimo metu žuvo keturi sovietiniai aktyvistai⁴³. Vietos gyventoja Ksenija Istignejeva nurodo, kad miestelio puolime dalyvavo apie 300 asmenų⁴⁴. Vienas šaltinis nurodo, kad puolant taip pat dalyvavo ir Ramygalos, Naujamiesčio ir Surviliškio sukilėliai⁴⁵. Autoriui pavyko identifikuoti 115 sukilėlių, kurie galėjo dalyvauti puolime. Visi jie – Krekenavos vls. gyventojai. Be to, remiantis archyviniais šaltiniais, į sovietų rankas pateko mažiausiai trys sukilėliai: Dzedravičius, Krekenavos gyventojas Vytautas Bacevičius ir vienas neįvardintas asmuo. Jie buvo nugabenti į Panevėžį ir ten sušaudyti⁴⁶. Apie Dzedravičių autoriui nepavyko rasti jokių duomenų (galbūt jis buvo nevietinis), tuo tarpu, remiantis archyviniais duomenimis, 1942 m. Krekenavoje gyveno Vytautas Bacevičius⁴⁷. Gali būti, kad tai tas pats asmuo, nors labiau tikėtina, kad liudininkas tiesiog supainiojo asmenis. Iš esmės duomenys apie puolimo pabaigą yra dar kur kas labiau fragmentiški ir prieštaringi negu apie jo pradžią ar eigą. Panašu, kad kurį laiką vyko susišaudymas su sukilėliais, tikriausiai iki sutemstant. J. Ruzgas nurodo, kad atsišaudant jam ir dar 5 asmenims pavyko prasiveržti ir pasitraukti iš miestelio. Jis taip pat liudijo, kad nuvykus į Panevėžį birželio 24 d., apie 23 val., buvo sutelktas maždaug 100 vyrų būrys, ketinta vykti atgal į Krekenavą ir įvesti tvarką, bet tam nebuvo duotas leidimas⁴⁸. Kitas šaltinis nurodo, kad birželio 23 d. antroje pusėje į Krekenavą atvyko mašina su raudonarmiečiais ir sovietiniais aktyvistais iš netoli buvusio Surviliškio vls.⁴⁹ Neaišku, kiek jų buvo, bet panašu, kad jie atvyko ieškodami pagalbos kovai su sukilėliais Surviliškyje. Pagalbos rasti jiems nepavyko, negana to, kilusio susišaudymo su sukilėliais metu žuvo sovietinis aktyvistas

Ardavičius ir vienas milicininkas⁵⁰. Po kurio laiko, neaišku, tiksliai kada, bet tikėtina, kad jau naktį, Krekenavoje pasirodė besitraukiantys raudonarmiečiai. Sukilėlis Andrius Ramanauskas nurodo, kad dar tą pačią dieną sukilėliai iš miestelio pasitraukė, nes į jį atvyko trys automašinos su raudonarmiečiais⁵¹. Tuo tarpu Krekenavos gyventojas Alfonsas Kriščiūnas paliudijo, kad birželio 24 d. per miestelį traukėsi didelės Raudonosios armijos pajėgos⁵². Puolimo metu Krekenavoje buvęs Juozas Tomkus nurodo, kad prasidėjus susišaudymui jis pasislėpė S. Žuko name ir jame kartu su dar keliais asmenimis prabuvo iki ryto, kuomet išgirdo motorų gausmą. Išėjęs iš pastato jis pamatė per miestelį link Panevėžio besitraukiančius Raudonosios armijos tankus⁵³.

Remiantis šiuo liudijimu, atrodytų, kad sukilėliai taip ir neperėmė miestelio kontrolės; kaip minėta, S. Žuko namas buvo vienas svarbiausių puolimo tikslų. Kita vertus, Krekenavos gyventoja Veronika Malkevičienė nurodo, kad miestelio puolimo dieną, vakare, išgirdo giedamą Lietuvos himną. Nuėjusi į miestelio aikštę pamatė ten iškeltą trispalvę ir apie 10 sukilėlių, kurie ir giedojo himną⁵⁴. Taigi matome, kad duomenys apie tai, kaip baigėsi Krekenavos puolimas, yra ganėtinai prieštaringi. Galbūt S. Žuko pastatas nebuvo užimtas (pavyzdžiui, pašta sukilėliai užėmė, nors panašu, kad tuo metu jis buvo tuščias⁵⁵) dėl to, kad jau temo ir sukilėliai nebuvo tikri, kiek jame slepiasi žmonių ir kurie iš jų yra ginkluoti. Kita vertus, lieka neaišku, kodėl himną giedojo tik 10 sukilėlių. Gali būti, kad dalis sukilėlių iš miestelio pasitraukė naktį iš birželio 23 d. į 24 d. Krekenavos gyventojas P. Bučinskas liudijo, kad po susišaudymo su sukilėliais aktyvistai palaukė tamsos ir tuomet paliko miestelį⁵⁶. Remiantis šiuo liudijimu, galima įtarti, kad kurį laiką miestelyje nebuvo nei sovietinių aktyvistų, nei raudonarmiečių.

Tikėtina, kad, pasirodžius raudonarmiečiams, būrio nariai pasitraukė iš miestelio į netoliese buvusį mišką⁵⁷. Krekenavos gyventoja Janina Rutkauskaitė liudijo, kad puolimo metu miestelyje buvo sudaužytos trys Raudonosios armijos mašinos⁵⁸. Kitas šaltinis nurodo, kad birželio 23 d. vakare per miestelį bandė trauktis automašina su raudonarmiečiais. Kilo susišaudymas, kurio metu žuvo 3 sovietų kariai⁵⁹. Sunku pasakyti, kiek laiko sukilėliai praleido miškuose aplink Krekenavą, galbūt jie ten prabuvo iki pat vokiečių atėjimo. Panašu, kad Raudonosios armijos atsitraukimas per Krekenavą buvo lydymas mūšių su vokiečiais. Jau minėtas Krekenavos gyventojas A. Kriščiūnas nurodo, kad birželio 24–25 d., per miestelį traukiantis sovietams, vietovę smarkiai bombardavo vokiečiai⁶⁰. Tikriausiai susidūrimų būta ir ant žemės. Remiantis archyviniais duomenimis, besitraukdama Raudonoji armija valsčiuje paliko 5 sugedusius ar pamuštus tankus (vienas liko Krekenavoje, vienas – Truskavos vieškelyje, ties Švenčiuliškių k., vienas – tame pačiame vieškelyje, ties Lazdynėlių k., vienas – Upytės vieškelyje, ties Slabadėlės vnk., prie vandens malūno, ir vienas – tame pačiame vieškelyje, prie Krivulių vnk.) Iš tankų liko tik griaučiai. Taip pat buvo palikti mažiausiai 7 sunkvežimiai⁶¹. Remiantis archyviniais šaltiniais, Krekenavos vls. palaidoti 7 vokiečių kariai ir 58 rusų kariai⁶² (tikriausiai jie visi žuvo 1941 m., nes Pirmojo pasaulinio karo kapinių valsčiuje nebuvo⁶³). Lieka neaišku, ar jie visi žuvo Krekenavos vls., ar kitur. Galbūt būtent intensyvios kovos tarp Raudonosios armijos ir vokiečių lėmė, kad sukilėliai po miestelio puolimo pasitraukė į aplinkinius miškus. Gali būti, kad jie pagrįstai manė, kad vokiečiai juos kovos įkarštyje gali palaikyti raudonarmiečiais ir nušauti.

Krekenavos būrys turėjo kiek mažiau laiko veikti iki vokiečių atėjimo negu Puša-

loto sukilėliai (Krekenavą vokiečiai vienais duomenimis užėmė 1941 m. birželio 24 d.⁶⁴ kitais – 25 d.⁶⁵). Vis dėlto, jie, kaip ir pušalotiečiai, ėmė vykdyti sovietinio aktyvo areštus. Užėmus Krekenavą, buvo sulaikyti 7 ar 8 komunistai ir įkalinti sinagogoje. Galimai jau kitą dieną jie buvo paleisti. S. Žukas nurodo, kad netrukus jis sulaikytuosius paleido⁶⁶. Tuo tarpu vienas iš sulaikytųjų nurodo, kad kitą rytą po Krekenavos puolimo juos paleido vietinis sargas Baliulionis⁶⁷. Kitas sulaikytasis nurodė, kad aktyvistus birželio 24 d. rytą paleido per miestelį besitraukę Raudonosios armijos kariai⁶⁸. Sunku pasakyti, kaip buvo iš tiesų. Labiau tikėtina, kad suimtuosius išleido raudonarmiečiai, o su jais galėjo būti ir minėtasis sargas, nes jis tikriausiai turėjo raktus. Savo ruožtu S. Žukas galėjo netiksliai paliudyti, norėdamas sumažinti savo kaltę. Remiantis archyviniais šaltiniais, dalis (o gal ir visi) suimtųjų galėjo būti laikomi iš dalies apsemtame rūsyje, atvykus vokiečiams, dalis (tikriausiai visi, tik gal ne iš karto) perduoti jiems. Vokiečiai juos nugabeno į Naujamies-tį, ten apklausė ir paleido⁶⁹.

Atskirai reikėtų paminėti Vadaktų bažnytkaimio sukilėlių būrį. Nėra iki galo aišku, kas vadovavo šiam būriui. Vienas iš archyvinių šaltinių nurodo, kad akivaizdaus vadovo nebuvo, o aktyviausi buvo gretimo Mazgių k. gyventojas Jonas Širmulis ir Bobiniškių k. gyventojas Marijonas Eidrigevičius⁷⁰. Sukilėlis Stasys Rukštavičius nurodo, kad būrį suorganizavo J. Širmulis⁷¹. Vis dėlto labiausiai tikėtina, kad būrio vadas buvo Pabiržių k. gyventojas Petras Jagelavičius, nes jį taip dažniausiai įvardijo būrio nariai ar vietos gyventojai⁷². Pats P. Jagelavičius, apklausiamas sovietinių represinių struktūrų pareigūnų, keitė savo parodymus, vieną kartą nurodydamas, kad jis buvo būrio vadas, kitą kartą – kad buvo eilinis būrio narys⁷³. Neaiškus ir Vadaktų sukilėlių santykis su Krekenavos sukilėliais. Būrio narys Vla-

dislovas Bagdonavičius nurodė, kad būrys veikė savarankiškai ir niekam neatsiskaitė⁷⁴. Sukilėlis Polikarpas Markuckas nurodo, kad bent jau 1941 m. liepos mėn. būrys gaudavo nurodymus iš J. Jackūno⁷⁵. Tuo tarpu kitas būrio narys – Stasys Bartaševičius liudijo, kad būryje iš viso buvo 8 vyrai, kurie gaudavo nurodymus iš Krekenavos⁷⁶. Tikėtina, kad sukilimo metu būrys iš tiesų galėjo veikti savarankiškai (autoriui pavyko rasti archyvinių duomenų vos apie du būrio narius, galėjusius dalyvauti Krekenavos puolime) ir tik po vokiečių atėjimo tapo pavaldus J. Jackūnui. Sukilėlis Teodoras Kuzma nurodo, kad būrys susikūrė jau pirmąją karo dieną⁷⁷. Tiesa, archyvinių duomenų apie būrio veiklą tą dieną rasti nepavyko. Remiantis archyviniais šaltiniais, 1941 m. birželio 23 ar 24 d. sukilėliai dalyvavo susišaudyme su atsitraukiančia Raudonosios armijos gal 12 karių grupe. Susišaudymo metu žuvo du raudonarmiečiai, vienas sužeistas į koją, devyni paimti į nelaisvę ir netrukus perduoti vokiečiams⁷⁸. Tiesa, kiek vėliau tas pats šaltinis nurodo, kad susišaudymas įvyko birželio 28 ar 29 d. ir kad jame dalyvavo 11 raudonarmiečių⁷⁹. Sunku pasakyti, kuri data tikra. Autoriaus nuomone, labiau tikėtina vėlesnė data, nes pirmuoju atveju šaltinis nurodo, kad sulaikyti raudonarmiečiai buvo perduoti vokiečiams, tačiau nenurodo, kad iki perdavimo jie būtų kur nors laikomi. Kita vertus, Krekenavą vokiečiai užėmė birželio 24 ar 25 d., galbūt jie pasirodė visai netrukus po susišaudymo. Tikėtina, kad sukilimo laikotarpiu būrys vykdė sovietinio aktyvo arba asmenų, įtariamų tokiais esant, areštus. Remiantis archyviniais šaltiniais, sukilėliai birželio 27 d. suėmė vietos įtariamą sovietinį aktyvistą Narcizą Čepulį ir privertė jį viešai Vadaktuose perskaityti antisovietinę kalbą⁸⁰. Vis dėlto nėra aišku, kada tiksliai tai įvyko, kadangi N. Čepulis iš viso vokiečių okupacijos metais galėjo būti suimtas tris

kartus. Pats N. Čepulis nurodo, kad pirmą kartą jis suimtas birželio 24 d. ir tą pačią dieną perduotas per Krekenavą vykusiems vokiečiams, nugabentas į Naujamiestį, ten po apklausos jis, kaip lietuvis, paleistas, po dviejų dienų dar kartą suimtas ir su konvojumi nugabentas į Panevėžį, iš kur greitai paleistas⁸¹. Jo sūnus nurodo, kad tėvas suimtas birželio 25 d.⁸². T. Kuzma apklausos metu paliudijo, kad N. Čepulis suimtas birželio 24 d., vėliau perduotas vokiečiams, tačiau sugebėjo pabėgti⁸³. Tuo tarpu teismo metu T. Kuzma nurodė, kad Čepulis suimtas birželio 23 ar 24 d.⁸⁴. Taip pat buvo suimti trys Lukšiai (Lukšai) – tėvas ir du jo sūnūs⁸⁵. T. Kuzma skirtingų apklausų metu nurodo net tris skirtingas jų arešto datas – birželio 23, 24, ir 27 d.⁸⁶. Būrio narys P. Markuckas nurodo, kad suimti buvo tik sūnūs – Henrikas ir Eduardas Lukšiai (Lukšai). Laikiniai jie įkalinti bažnyčios rūsyje⁸⁷. Galbūt tėvas ir sūnūs suimti ne tuo pačiu metu. Sukilėlis S. Rukštavičius nurodo, kad N. Čepulis ir Lukšas (Lukšys) suimti todėl, jog norėjo padegti vietos parduotuvę, kad ji neatitektų vokiečiams⁸⁸. Tuo tarpu N. Čepulio sūnus Jonas liudija, kad jis Vadaktuose kartu su broliais Eduardu ir Henriku buvo suimti birželio 24 d. ir įkalinti kluone Genių k., o kitos dienos rytą paleisti. Grįžęs namo jis panoro išsiaiškinti, kas nutiko jo tėvui, ir nuėjo į Vadaktus, kur buvo dar kartą suimtas, tos pačios dienos vakarą vokiečių mašina kartu su kitais suimtais nugabentas į Panevėžį ir uždarytas į kalėjimą⁸⁹. Labiausiai tikėtina, kad N. Čepulio ir Lukšių (Lukšų) areštai vis dėlto įvyko iki vokiečių pasirodymo. Autoriui taip pat pavyko rasti duomenų, kad būrys suėmė dar vieną galimą aktyvistą – Leoną Liutkevičių. Jis buvo suimtas pačiame valsčiaus pakraštyje ir pristatytas į arčiau buvusį Naujamiestį⁹⁰. Tiesa, nėra aišku, kada tiksliai tai įvyko ir koks buvo jo tolimesnis likimas.

Remiantis archyviniais duomenimis, visi suimti Vadaktų sovietiniai aktyvistai ar įtariamieji tokiais esant buvo paleisti, tačiau Stasys (kitur jo vardas nurodytas kaip Juozas) Lukšys (Lukšas) netrukus dar kartą suimtas ir sušaudytas netoli Krekenavos⁹¹. Neaišku, kada tiksliai tai įvyko, tikėtina, kad jau vokiečiams okupavus kraštą. S. Bartaševičius nurodo, kad 1941 m. liepos pabaigoje jam buvo įsakyta sušaudyti Lukšą, Čepulį ir Bakevičių, bet jis atsisakė, todėl iš jo buvo atimtas ginklas⁹². Panašu, kad Vadaktų būrys buvo palyginti nedidelis: skirtingais duomenimis, jį sudarė nuo 8 iki 20 vyrų⁹³. Neaišku, ar visi jie dalyvavo sukilime. Autoriui pavyko identifikuoti 11 Vadaktų būrio narių, galėjusių dalyvauti sukilime.

Išanalizavus archyvinius dokumentus autoriui pavyko rasti duomenų apie 138 asmenis, kurie galėjo dalyvauti sukilime Krekenavos valsčiuje. Skaičius gana panašus į anksčiau tyrinėto Pušaloto vls. duomenis (ten sukilime, patikslintais duomenimis, galėjo dalyvauti 126 asmenys). Įdomu tai, kad, remiantis archyviniais, 1940 m. gruodžio 30 d. duomenimis, Krekenavos vls. gyveno 12 500 gyventojų, o Pušaloto – 6 908⁹⁴. Skirtumas ganėtinai žymus. Sunku pasakyti, kas galėjo lemti būtent tokius skirtumus. Galbūt įtakos turėjo skirtingas sukilimo intensyvumas, o gal tai, kad Pušalote sukilimas truko maždaug dvejomis paromis ilgiau.

SUKILĖLIŲ VEIKLA VOKIEČIŲ OKUPACIJOS METAIS

Kaip ir Pušalote, taip ir Krekenavoje vokiečių atėjimo sukilėliai netapatino su sukilimo pabaiga. Jiems ir toliau atrodė, kad jų darbas dar nebaigtas, todėl vyrai neskubėjo išsiskirstyti po namus. Vis dėlto visa jų veikla nuo šiol vyko vadovaujant vokiečiams. Sunku pasakyti, ar griežtai naujieji okupantai prižiūrėjo

buvusių sukilėlių veiklą, bet greičiausiai jie nesikišdavo tol, kol ji atitikdavo jų interesus. Taigi sukilėlių būrys tapo pagalbinio būriu, vykdančiu vokiečių nurodymus, net jei iš pažiūros jų veiksmai ir buvo panašūs į tuos, kuriuos jie vykdė sukilimo metu. Plačiau pagalbinio būrio problematika bendrine prasme aptarta ankstesniame autoriaus straipsnyje⁹⁵. Pirmąsias kelias naujosios okupacijos dienas Krekenavoje veikė Vermachto štabas (vadovaujamas pulkininko). Iš pradžių buvo leista sudaryti 30 vyrų būrį ir tik jie galėjo nešiotis ginklą. Taip pat jiems buvo privaloma nešioti raištį ant rankos. Vis dėlto tikėtina, kad būrys tuo metu vis dar buvo daug didesnis. Vargu, ar buvę sukilėliai taip staiga būtų nutraukę veiklą. Kartu leista atkurti ir vietos savivaldą. Viršaičiu paskirtas S. Žukas (jis pareigas ėjo tik tris mėnesius, vėliau jį pakeitė Jurgis Jakaitis)⁹⁶. Kitais duomenimis, viršaičiu vokiečių okupacijos pradžioje tapo sukilėlis, Lietuvos nepriklausomybės kovų savanoris Jonas Kiaunė⁹⁷. Liepos 1 d. į Krekenavą atvyko vokiečių karinė komendantūra. Ji išdavė dar 100 leidimų nešioti ginklą. Ginklai pirmiausia buvo išduoti asmenims, sutikusiems savanoriškai eiti sargybą Krekenavoje (pamainą sudarė apie 10–15 vyrų). Tuo pat metu išleistas potvarkis nurodantis, kad visi asmenys, turintys ginklų, bet neturintys jiems leidimo, privalo atiduoti ginklus į štabą (jis ir toliau veikė S. Žuko name), kitaip jie bus paskelbti priešais ir vokiečių sušaudyti. Per kelias dienas vietos gyventojai pristatė apie 50 rusiškų šautuvų, 3 kulkosvaidžius, 10 pistoletų, 15 granatų⁹⁸. Tarp asmenų, pristatusių ginklus, tikriausiai buvo ir sukilėlių. Tikėtina, kad šis veiksmas kartu rodė ir sukilėlių grįžimą prie civilinės veiklos. Iš esmės pagalbinis būrys veikė dvejomis kryptimis: kovojo prieš Raudonąją armiją ir vykdė civilių gyventojų areštus. Archyviniai duomenys apie tai nėra labai gausūs ar išsamūs, vis dėlto jie leidžia susidaryti tam

tikrą vaizdą apie veiksmų intensyvumą. Prie Grinkų k. apie 10 būrio narių dalyvavo apšaudant Raudonosios armijos mašiną. Ji buvo sudaužyta ir paskandinta Upytės upelyje⁹⁹. Duomenų apie aukas iš abiejų pusių ar Raudonosios armijos karių likimą autoriui rasti nepavyko. Iš vietos gyventojos gavę žinių, būrio nariai surengė pasalą ir sugavo raudonarmietį motociklininką¹⁰⁰. Tikėtina, kad 1941 m. birželio pabaigoje – liepos pirmoje pusėje būrio nariai sulaukė nemažai atsitraukiančios Raudonosios armijos karių. Gali būti, kad dalyje tokių atvejų dalyvavo ir vokiečiai¹⁰¹. Remiantis archyviniais duomenimis, bent jau vokiečių okupacijos pradžioje Krekenavoje buvo raudonarmiečių belaisvių lageris (kitur nurodyta, kad raudonarmiečiai laikyti areštinėje, bet vargu, ar visi jie būtų ten tilpę)¹⁰². Sunku pasakyti, kiek laiko lageris veikė. Remiantis archyviniais šaltiniais, vokiečiai Krekenavoje prabuvo apie savaitę¹⁰³. Kitas šaltinis nurodo, kad civilinė valdžia valsčiuje buvo įvesta, praėjus daugiau kaip dviem savaitėms nuo vokiečių atėjimo¹⁰⁴. Tikriausiai vokiečiai, išvykdami iš Krekenavos, išsivežė ir karo belaisvius arba juos dar anksčiau išsiuntė į Panevėžį. Reiktų pažymėti, kad kai kurie šaltiniai nurodo, jog sovietinių karių areštai vykdyti ir liepos mėn. pabaigoje ar net rugpjūtį. 1941 m. liepos ar rugpjūčio mėnesiais į Bartašiūnų k. atėjo 5 Raudonosios armijos kariai, apie tai sužinojo ir būrio nariai. 20 narių būrys apsupo kaimą ir sulaukė raudonarmiečius, kuriuos iš pradžių nuvežė į Krekenavą, o po to perdavė vokiečių komendantūrai Panevėžyje. Panašu, kad šiuo konkrečiu atveju veikė Vadaktų būrio vyrai¹⁰⁵. To pačio būrio 7 vyrai 1941 m. vasarą dalyvavo „šukuojant“ Biržų girią ir ieškant asmenų, galimai nužudžiusių vieną lietuvį. Paieškos buvo bevaisės¹⁰⁶. Taip pat rastas bent vienas atvejis, kuomet valsčiuje galėjo būti sušaudyti Raudonosios armijos kariai. Nėra aišku,

ar prie to prisidėjo ir būrio nariai¹⁰⁷. Naujarodžių k. gyventojas Jurgis Dauša paliudijo, kad raudonarmiečius sušaudė vokiečiai¹⁰⁸. Sukilėlis A. Kirsnis nurodo, kad 1941 m. birželio pabaigoje – liepos pradžioje šaudymus valsčiuje vykdė vokiečiai¹⁰⁹.

Kiek daugiau duomenų pavyko rasti apie civilių gyventojų areštus. Suėmimai vykdyti ganėtinai intensyviai: jau birželio pabaigoje suimtųjų buvo apie 22¹¹⁰. Jie tikriausiai laikyti areštiniėje (kitas šaltinis nurodo, kad jie buvo laikomi mokykloje Krekenavoje) bei naudoti įvairiems darbams: valė batus ir drabužius vokiečių komendantūrai ir t. t.¹¹¹. Remiantis archyviniais šaltiniais, suimtieji (apie 20 asmenų) birželio 27 d. atgabenti į Panevėžį¹¹². Kitas archyvinis šaltinis nurodo, kad 1941 m. liepos 3 d. visi suimti asmenys (iš viso apie 90) vežimais (po 3–5 viename), lydimi maždaug 50–60 būrio narių, išgabenti į Panevėžį su konvojumi. Po dviejų dienų trimis vežimais ten nuvežti dar 22 asmenys¹¹³. Tarp suimtųjų buvęs Antanas Kisielius, nenurodydamas tikslesnės datos, paliudijo, kad jis kartu su dar 24 aktyvistais buvo išgabentas į Panevėžį, iš kur vėliau paleistas¹¹⁴. Gali būti, kad dalis gabentųjų į Panevėžį kaip komunistai buvo iš karto sušaudyti¹¹⁵, dalis po kurio laiko (kai kur minimas dviejų savaičių laikotarpis) paleisti¹¹⁶. Dažniausiai suiminėjo sovietinius aktyvistus ar tokiais esant įtartimus asmenis, jų šeimos narius, milicininkus, pirmosios sovietinės okupacijos metu vietos savivaldoje dirbusius gyventojus, asmenis, gavusius žemės iš sovietinės valdžios. Tikriausiai sukilėliai juos visus laikė sovietiniais aktyvistais arba įtarė juos jaučiant palankumą sovietinei valdžiai. Taip pat panašu, kad suimti buvo ne visi į minėtas kategorijas patekę asmenys. Pavyzdžiui, nesuimti visi gavę žemės asmenys, dalis komjaunuolių. Didelė dalis aktyvistų ar tokiais esant įtartų asmenų suimti, remiantis būrio narių parodymais. Suimtieji apklausti,

sudaryti jų apklausos protokolai¹¹⁷. Siekiant nustatyti, ar asmuo tikrai buvo sovietinis aktyvistas, įsteigtas teismas (jį sudarė būrio nariai), kuris tikrino visus prieinamus dokumentus ir sprendė suimtųjų likimą. Taip pat sudarytas sovietinio aktyvo ir milicininkų sąrašas. Vienas iš sukilėlių nurodo, kad jame buvo apie 60 asmenų¹¹⁸. Tuo tarpu kitas šaltinis – apie 400¹¹⁹. Kaip minėta, didžioji dalis suimtųjų išgabenti į Panevėžį, dalis – sušaudyti. Sunku pasakyti, kiek iš viso sovietinių aktyvistų buvo sušaudyta. Vienas šaltinis nurodo, kad tokių buvo 25¹²⁰. Tuo tarpu kitas šaltinis nurodo, kad 1941 m. birželio – liepos mėn. Krekenavoje sušaudyta apie 80 asmenų, tarp jų – bent 11 sovietinių aktyvistų (prie vieno iš jų kaip žūties data įrašyta 1945 m. gegužės 28 d., likusieji 10 sušaudyti 1941 m. liepos pabaigoje – rugpjūčio pradžioje, tarp jų įrašyti ir J. Beleckas bei P. Istignejevas). Šaudymai vyko Ženėperšos upelio pakrantėje, apie 1 km nuo Krekenavos¹²¹. Minėtas šaltinis liudija, kad prie šaudymų prisidėjo ir sukilėliai, tačiau įvardija tik keturis iš jų¹²². Remiantis tirtais archyviniais šaltiniais, autoriui pavyko nustatyti 72 asmenis, kurie 1941 m. vasarą Krekenavos valsčiuje buvo suimti (apie daugumą jų archyviniai duomenys nurodo, kad jie buvo arba galėjo būti sovietiniai aktyvistai arba jų giminaičiai, milicininkai, ar gavę žemės iš sovietinės valdžios). Vėlesniu vokiečių okupacijos laikotarpiu suimta dar bent 10 asmenų, dauguma jų išvežti darbams į Vokietiją. Šiuo laikotarpiu dažniausiai buvo suimami jauni darbingo amžiaus vyrai. Autoriui pavyko nustatyti 17 asmenų, kurie vokiečių okupacijos metais buvo sušaudyti. Apie daugumą jų rasta archyvinių duomenų, kad jie buvo sovietiniai aktyvistai. Du asmenys 1943 m. kovo mėn. ir vienas 1944 m. sušaudyti kaip raudonieji partizanai. Tikėtina, kad prie to prisidėjo ir dalis sukilėlių.

Iki galo nėra aišku, kada tiksliai buvo išformuotas pagalbinis būrys. Tikėtina, kad

vietos policija pradėta atkurti pirmosiomis vokiečių okupacijos dienomis. Remiantis archyviniais duomenimis, bent nuo birželio 29 d. Krekenavos policijos viršininko pareigas ėjo Adomas Mikalajūnas (tarpukariu jis ėjo Smilgių vls. policijos viršininko pareigas)¹²³. Sunku pasakyti, kiek policininkų buvo nuovadoje. Kiek vėliau, 1941 m. rugpjūtį, joje tarnavo policijos viršininkas, policijos valdininkas ir trys vachmistrai¹²⁴. Tikėtina, kad etatų skaičius buvo panašus į tarpukario, kadangi vokiečių valdžia iš esmės stengėsi atkurti prieškarinę tvarką. Įdomu tai, kad, remiantis sukilėlio A. Kirsnio parodymais, bent jau 1941 m. liepos pradžioje vietos policija buvo pavaldi, kaip jis teigia, partizanų dalinio vadui, kuris, savo ruožtu, buvo pavaldus vokiečių komendatūrai¹²⁵. Dėl didelio darbo krūvio (kova su Raudonosios armijos kariais ir vietos civilių gyventojų areštai) iš pradžių policija tikriausiai veikė kartu su pagalbinio būriu. Vėliau, valsčiuje įvedus civilinę valdžią, kartu turėjo prasidėti ir vietos policijos, kaip pagrindinio tvarkos palaikymo organo, įtvirtinimo procesas. Neaišku, kiek laiko jis truko ir kuomet tiksliai buvo baigtas. Sukilėlis A. Kirsnis nurodo, kad, įvedus civilinę valdžią, pagalbinio būrio nariai atidavė ginklus vokiečių policijai¹²⁶. Tikriausiai šiuo atveju kaip vokiečių policija įvardijama valsčiuje pradėjusi veikti lietuvių policija. 1941 m. liepos 8 d. Panevėžio apsk. policijos vadas paskelbė įsakymą Nr. 1. Jame nurodė grįžti į tarnybą visiems iki 1940 m. birželio 15 d. pareigas ėjusiems policininkams. Policija turėjo vadintis „Lietuvos Pagalbinė policija“¹²⁷. 1941 m. liepos 15 d. įsakyme Nr. 2 nurodyta, kad visi policininkai turi nešioti ant kairės rankos raištį su užrašu „Lietuvos pagalbinė policija“ su vokiečių komendatūros antspaudu ir numeriu¹²⁸. Kauno komendatūra 1941 m. liepos 24 d. paskelbė įsakymą, kad visų partizanų būrių veikla baigta, ginklus jie turi atiduoti¹²⁹. Vidaus

reikalų generalinio tarėjo 1941 m. rugpjūčio 16 d. įsakyme nurodyta, kad ten, kur būtina, pagalbinės policijos neišformuoti. Laikyti tarnybą joje garbinga ir neapmokama. Ten, kur būtina atlyginti, daryti tai pagal numatytą tvarką¹³⁰. Pagalbinės policijos narys Andrius Ramanauskas nurodo, kad už tarnybą jis gavo 50 červoncu¹³¹. Tuo tarpu Antanas Čėponis nurodo, kad iš pradžių jam buvo žadama po 100 markių per mėnesį, bet jis pinigų negavo, o tik įvairių daiktų iš kooperatyvo¹³². Tiesa, jis nenurodo, ar buvo pagalbiniam būryje, ar pagalbinėje policijoje. 1941 m. rugpjūčio mėn. pagalbinės policijos sąrašė jo nėra. Krekenavos atveju tikriausiai pagalbinė policija nepradėjo veikti iš karto po liepos 8 d. įsakymo arba jos struktūra nebuvo iš karto išgryninta. Remiantis archyviniais duomenimis, 1941 m. rugpjūčio mėn. Krekenavos pagalbinę policiją sudarė 45 vyrai (tarp jų galimai – 18 sukilėlių)¹³³. Tokie skaičiai gan smarkiai skiriasi nuo anksčiau tyrinėto Pušaloto vls. Jame iš 30 pagalbinės policijos narių net 27 galėjo būti sukilėliai. Sunku pasakyti, kas galėjo lemti tokį skirtumą. Priešingai nei Pušaloto vls., panašu, kad Krekenavos pagalbinė policija neturėjo vado ir tikriausiai buvo tiesiogiai pavaldi vietos policijai. Gali būti, kad iš pradžių pagalbinę policiją sudarė apie 200 vyrų (t. y. tikriausiai visi pagalbinio būrio nariai tapo pagalbinės policijos nariais) ir tik vėliau, rugpjūčio mėn., struktūra buvo išgryninta ir narių skaičius optimizuotas iki 45. Labai tikėtina, kad tokią pagalbinės policijos formavimosi eiga įtakojo ir tai, kad rugpjūčio mėn. smarkiai sumažėjo veiklos. Sovietinis aktyvas jau buvo suimtas, besitraukiančios Raudonosios armijos karių taip pat nebebuvo, vietos žydų tautybės asmenys jau buvo išgabenti į Panevėžį, o raudonųjų partizanų dar iš esmės nebuvo arba jų veikla dar nebuvo aktyvi. Tokį scenarijų patvirtina patys pagalbinio būrio bei pagalbinės policijos

nariai. S. Žukas (priklausė pagalbiniam būriui, bet jo nėra rugpjūčio mėn. pagalbinės policijos sąraše) nurodo, kad rugpjūčio mėn. būrys išsiskirstė¹³⁴. A. Kirsnis (priklausė ir pagalbiniam būriui, ir pagalbinei policijai) nurodė, kad pagalbinis būrys (jis įvardija jį tiesiog kaip būrį) veikė iki maždaug 1941 m. rugpjūčio mėn. vidurio, nuo tada visos funkcijos perduotos policijai¹³⁵. Vadaktų bažnytkaimio gyventojas Adomas Petkevičius nurodė, kad Vadaktų būrio nariai 1941 m. rugpjūčio mėn. buvo iškviešti į Krekenavą, kur pridavė ginklus¹³⁶. Sunku pasakyti, kokias funkcijas pagalbinė policija atliko po 1941 m. rugpjūčio mėn. Tikriausiai jos nariai pagal poreikį (kaip nurodyta anksčiau minėtame 1941 m. rugpjūčio 16 d. įsakyme) buvo pasitelkiami patruliavimui ir miestelio saugojimui nuo raudonųjų partizanų ir jų paieškų operacijose. Trūkstant archyvinių duomenų, sunku pasakyti, kiek tokių operacijų vykdyta, ar jos buvo intensyvios. Galima tik numanyti, kad jos vyko, nes 1943 m. kovo mėn. buvo sulaikyti mažiausiai du raudonieji partizanai, o 1944 m. – bent vienas. Jie vėliau Panevėžyje sušaudyti. Gali būti, kad 1944 m., sustiprėjus raudonųjų partizanų veiklai bei artėjant frontui, norint išlaikyti tvarką valsčiuje, pagalbinės policijos (galbūt ir reguliariosios) gretos buvo padidintos, priimant į jas daugiau asmenų arba tam tikslui pajungiant kitas formuotes. Pavyzdžiui, sukilėlis Liudas Bacevičius nurodo, kad 1944 m. pradžioje įstojo į priešgaisrinę apsaugą ir kartu su policininkais patruliuodavo po Krekenavą. Tą patį nurodo ir kitas sukilėlis Pranas Jakaitis¹³⁷. 1941 m. tiek reguliariosios, tiek ir pagalbinės policijos sąrašuose pati neregistruojama. Labiausiai tikėtina, kad vokiečių okupacijos metais pagalbinės policijos nariai buvo pasitelkiami trumpam laikui konkrečioms užduotims vykdyti ir didžiąją laiko dalį užsiėmė sava veikla.

Panašu, kad didžioji vokiečių okupacijos dalis Krekenavos valsčiuje praėjo gan ramiai.

Autorius nerado archyvinių duomenų apie intensyvesnius susidūrimus su raudonaisiais partizanais. Nors vienas šaltinis nurodo, kad valsčiuje susiformavo antinacinis sąjūdis¹³⁸, tačiau autorius apie jį nerado kokių nors konkretnių duomenų. Padėtis pradėjo keistis 1944 m. vasaros pradžioje, artėjant frontui. Vietos gyventojai labai gerai prisiminė pirmąją sovietinę okupaciją, todėl nelaukė ir antrosios. 1944 m. liepos mėn. pradžioje Krekenavos mokykloje įvyko valsčiaus gyventojų susirinkimas, kuriame nutarta organizuoti savisaugos būrį¹³⁹. Susirinkimą galėjo inspiruoti ir nurodymas iš Panevėžio dėl būrio suformavimo. Būrys pradėjo veikti apie liepos 10 d. ir turėjo užduotį saugoti miestelį ir kautis su Raudonąja armija. Tuo metu jame buvo apie 10–12 vyrų (autorius rado duomenų apie 14 sukilėlių, kurie galėjo priklausyti šiam būriui). Būrio vadu tapo Alfonsas Kairys (tuo metu ėjęs policijos viršininko pareigas), jo pavaduotoju – mokytojas Petras Andrašiūnas (sukilėlis, vokiečių okupacijos pradžioje ėjęs Raguvos vls. pagalbinės policijos viršininko pareigas), štabo viršininku – agronomas Kazys Ropė, būrių vadais – mokytojas Vincas Meškauskas (sukilėlis) ir Vladas Kiaunė (Lietuvos kariuomenės atsargos j. leitenantas). Mykolas Žukas (sukilėlis, S. Žuko brolis) buvo atsakingas už ginklus, S. Žukas – atsakingas už maitinimą, mokytojas Ignas Rutkauskas – už ūkio dalį. Būrio veikla apsiribojo patruliavimu. Vyrų buvo ginkluoti šautuvais, granatomis, turėjo kulkosvaidį. Taip pat ant rankos nešiojo raištį su užrašu „Tėvynės apsauga“ (vokiečių ir lietuvių kalbomis). Vis dėlto panašu, kad būrys nesusikovė su Raudonąja armija, bet, jai pasirodžius, dviem automašinomis pasitraukė iš Krekenavos ir netrukus išsiskirstė: dalis vyrų grįžo namo, kiti pasitraukė su vokiečiais¹⁴⁰.

Nors sukilėlių veikla sukilimo metu ir netrukus po jo buvo gan panaši, vis dėlto

pastebimas ir vienas didelis skirtumas. Šalia kovų prieš raudonarmiečius bei sovietinių aktyvistų ar tokiais esant įtariamųjų sulaiikymų pradėti vykdyti ir žydų tautybės asmenų areštai. Tai, be abejo, yra pati tamsiausia sukilėlių veiklos dalis. Remiantis archyviniais duomenimis, mažiausiai 32 (iš 138) sukilėliai vienaip ar kitaip (areštuojant, saugojant, konvojuojant, savinantis žydų tautybės asmenų turta, jį saugant) prisidėjo, vykdant holokaustą Krekenavos valsčiuje. Iš esmės archyviniai duomenys apie holokaustą Krekenavos valsčiuje yra labai negausūs ir dažnai prieštaringi. Sunku pasakyti, kada tiksliai prasidėjo žydų tautybės asmenų persekiojimas. Autorius nerado duomenų, kad jis būtų vykdomas sukilimo metu. Nepavyko rasti ir duomenų, kad tuo metu būtų vykdyti netgi žydų tautybės sovietinių aktyvistų areštai, nors, remiantis archyviniais šaltiniais, Krekenavos valsčiuje sukilimo metu galėjo gyventi mažiausiai 3 tokie žydų tautybės asmenys (visi buvo LKP nariai)¹⁴¹. Galbūt jie spėjo pasitraukti į Sovietų Sąjungos gilumą. Panašu, kad holokausto vykdymas valsčiuje prasidėjo trečią ar ketvirtą vokiečių okupacijos dieną, kada visus žydų tautybės asmenis, remiantis vokiečių įsakymu, imta perkelti į vieną Krekenavos gatvę, kurioje įkurtas getas¹⁴². Keli archyviniai šaltiniai nurodo, kad žydų tautybės asmenys buvo laikomi sinagogoje ar mokykloje. Gali būti, kad bent iš pradžių buvo suimti tik vyrai¹⁴³. Sunku pasakyti, kiek būta suimtųjų. Kai kurie archyviniai šaltiniai nurodo tokių buvus apie 500¹⁴⁴. Gali būti, kad tie skaičiai artimi tikrovei, nes Krekenavos vls. savivaldybės 1941 m. liepos 28 d. rašte nurodyta, kad Krekenavoje gyveno 359 žydų tautybės asmenys, iš jų – 53 vaikai iki 6 metų¹⁴⁵. 1941 m. liepos 31 d. rašte nurodyta, kad visame valsčiuje gyvena 279 (vyresni kaip 14 metų) žydų tautybės asmenys¹⁴⁶. Neaišku, kiek laiko veikė getas. Tikėtina, kad jis buvo likviduotas 1941 m. rugpjūčio mėn., kai

Panevėžio aps. pradėta masiškai šaudyti žydų tautybės asmenis. Krekenavos atveju tikėtina, kad didesnė dalis žydų tautybės asmenų vokiečių įsakymu konvojuoti į Panevėžį¹⁴⁷. Prieš konvojavimą vykdyta registracija, vežamieji buvo priversti palikti savo daiktus¹⁴⁸. Panašu, kad dalis žydų tautybės asmenų nebuvo išvežti, bet sušaudyti valsčiaus teritorijoje. Remiantis archyviniais duomenimis, šaudymai vykdyti ne vieną kartą¹⁴⁹. Tiesa, neaišku, ar visais atvejais ten dalyvavo ir Krekenavos būrio nariai. Archyviniai duomenys apie tai, kiek iš viso sušaudyta asmenų, yra labai prieštaringi ir laviruoja nuo 30 iki maždaug 130¹⁵⁰. Krekenavos apylinkės darbo žmonių deputatų tarybos 1967 m. kovo 29 d. pažymoje nurodyta, kad sušaudyta apie 60 vaikų ir apie 50 suaugusiųjų¹⁵¹. Kiek aiškesni duomenys apie šaudymų vietas bei laiką. Remiantis archyviniais šaltiniais, jie vykdyti prie Nevėžio upės. Tikėtina, kad tai įvyko Nevėžio upės pakrantėje, maždaug 500 metrų nuo Krekenavos, priešais bažnyčią, ten pat žydų tautybės asmenys ir užkasti¹⁵². Šaudoma buvo liepos pabaigoje – rugpjūčio pradžioje, naktimis, pasinaudojant komendantanto valanda, kai nuo 21 val. nebuvo galima vaikščioti gatvėmis¹⁵³. Taip pat fiksuojami keli išskirtinesni atvejai. Liepos mėnesį (pasak liudytojo, tai vyko dar iki masinio žydų tautybės asmenų šaudymo) būrio nariai netoli Petriškių k. ar miško sulaiikė žydų tautybės asmenų šeimą, nusivedė ją į mišką ir ten sušaudė. Tikėtina, kad viena moteris išgyveno, vietos gyventojai rado ją sužeistą¹⁵⁴. Remiantis archyviniais duomenimis, būrio nariai rugpjūčio mėn. įvykdė tris žydų tautybės asmenų paieškas. Pirmosios metu buvo sulaiikyta 16 maždaug 23–30 amžiaus žydų tautybės asmenų ir netoli miestelio jie sušaudyti. Kapus kasė 4 raudonarmiečiai. Vėliau buvo sulaiikyta dar 11 vyrų, iš jų 2 sušaudyti, vienas sugebėjo pabėgti¹⁵⁵. Tikėtina, kad prie visų šių įvykių prisidėjo ir dalis sukilėlių.

Holokauste dalyvavę asmenys kaip atlygį galėjo gauti žydų tautybės asmenų turto¹⁵⁶. Taip pat fiksuojamas atvejis, kai Noreikių k. viena šeima slėpė žydų tautybės asmenį¹⁵⁷. Koks to asmens likimas, autoriui nežinoma. Remiantis archyviniais dokumentais, dalis sukilėlių dalyvavo 1941 m. rugpjūčio mėn. konvojuojant žydų tautybės asmenis į netoli Panevėžio buvusį Pajuostės mišką¹⁵⁸, kur sušaudyta dauguma Panevėžio aps. žydų tautybės asmenų¹⁵⁹. Sunku pasakyti, kokia buvo sukilėlių motyvacija prisidėti prie holokausto vykdymo. Archyvinių duomenų apie tai praktiškai nėra. Tikriausiai todėl, kad sovietinius tardytojus tai menkai domino. Taip pat reikėtų paminėti, kad ne visi sukilėliai prisidėjo prie holokausto. Sukilėlis P. Markuckas savo prašyme dėl rehabilitacijos nurodo, kad, prasidėjus masiniams žydų tautybės asmenų areštams, jis ir kitas sukilėlis Benediktas Čepas iš asmeninių įsitikinimų nesutiko prisidėti, todėl buvo 5 paroms įkalinti ir po to daugiau būryje neveikė¹⁶⁰. Įdomu tai, kad jie abu nebuvo kaltinti prisidėję prie holokausto. Savo ruoštu autorius duomenų apie jų prisidėjimą taip pat nerado. Vienas šaltinis nurodo, kad vokiečiai dviems savaitėms pakvietė į Panevėžį atvykti 15 vyrų. Norėjo, kad jie prisidėtų prie žydų tautybės asmenų šaudymo, tačiau nė vienas jų neatvyko¹⁶¹.

SUKILĖLIŲ LIKIMAS ANTROSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS METAIS

Sparčiai artėjant frontui, buvę sukilėliai neturėjo daug laiko apsispręsti, ką daryti. Greitai tapo akivaizdu, kad sovietinės kariuomenės sulaukyti nebepavyks, todėl iš esmės liko du pasirinkimo variantai: trauktis arba likti ir tikėtis pergyventi pokyčius. Pasitraukti skatino tai, kad dar puikiai buvo prisimenama pirmoji okupacija. Be to, daugelis sukilėlių pagrįstai bijojo atsakomybės už savo veiklą

vokiečių okupacijos metais, ypač 1941 m. vasarą. Kita vertus, daugelis jų turėjo ūkius, šeimas, mažamečius vaikus, todėl priimti sprendimą buvo tikrai nelengva. Remiantis archyviniais duomenimis, kartu su vokiečiais galėjo pasitraukti ne mažiau kaip 17 (12 proc.) sukilėlių. Lyginant su Pušaloto vls., patikslintais duomenimis ten, galėjo pasitraukti ne mažiau kaip 15 sukilėlių (12 proc.). Įdomu tai, kad, priešingai negu Pušaloto atveju, Krekenavoje pagrindiniai sukilimo organizatoriai ir dalyviai į Vakarus nepasitraukė. J. Jackūnas, sovietinių represinių organų duomenimis, gyveno Raseiniuose¹⁶². Lietuvoje liko ir S. Žukas, A. Kirsnis, J. Čepas, J. Rapšys, J. Barauskas, Vadaktų būrio vadas P. Jagelavičius ir kiti. Iš aktyvesnių sukilėlių vienintelis M. Ropė pasitraukė su vokiečiais. Lietuvoje likusiems buvo keli variantai: eiti į mišką, likti namuose ir tikėtis geriausio arba persikelti gyventi į kitą vietovę. Remiantis archyviniais duomenimis, partizano kelią pasirinko 9 sukilėliai (Pušalote patikslintais duomenimis – 16), iš jų 5 žuvo (tarp jų ir vienas Krekenavos puolimo vadų J. Rapšys¹⁶³). Kai kuriems sukilėliams atsirado ir dar viena galimybė – tarnyba Raudonojoje armijoje. Savaimė suprantama, retas sukilėlis norėjo joje tarnauti ir ne tik dėl to, kad tai buvo okupacinė kariuomenė, bet ir todėl, kad mobilizuotieji buvo siunčiami į frontą, kuriame buvo labai reali galimybė žūti. Autoriui pavyko surasti duomenų apie 4 sukilėlius, tarnavusius sovietinėje kariuomenėje. Be abejo, jų turėjo būti daugiau.

Remiantis archyviniais šaltiniais, mobilizacija Krekenavoje pradėta vykdyti 1944 m. rugpjūčio 8 d. (valsčių sovietų okupantai užėmė liepos 26 d.)¹⁶⁴. Šaukiami į karo tarnybą buvo 1909 m. gimimo ir jaunesni vyrai¹⁶⁵. Dauguma sukilėlių, panašu, nusprendė kaip nors pergyventi antrąją sovietinę okupaciją ir liko namuose. Galbūt dalis jų tikėjosi, kad vokiečiai greitai grįš,

o gal – kad Vakarų sąjungininkai paskelbs karą Sovietų Sąjungai ir išlaisvins Lietuvą. Vis dėlto, kaip ir Pušaloto sukilėlių atveju, jų viltims nebuvo lemta išsipildyti ir galiausiai daugelis jų buvo suimti ir nuteisti. Panašu, kad Kostas Januškevičius tapo pirmuoju sukilėliu, kuris buvo areštuotas. Tai nutiko jau 1944 m. rugpjūčio mėn. Iš viso 1944 m. suimti 4 sukilėliai. 1945 m. vyko patys masiškiausi areštai, per juos suimti net 35 sukilėliai. Kitais, 1946 m., areštuoti dar 7, paskui buvo gan ilga pertrauka, kol 1957 m. suimtas S. Žukas. Pavyzdžiui, Pušalote, patikslintais duomenimis, areštai vykdyti 1944–1950 m., o paskutinis sukilėlis suimtas 1952 m. Galbūt tokius skirtumus lėmė tai, kad Krekenavoje sukilėliai buvo greičiau išaiškinti ir todėl greičiau suimti. Kaip ir Pušalote, didžioji dalis nuteisti pagal Baudžiamojo kodekso 58 str. 1 punktą. Remiantis juo, visi sukilėliai buvo laikomi „tėvynės išdavikais“¹⁶⁶. Tiesa, LYA saugomose suimtųjų asmens kortelėse šalia „tėvynės išdavystės“ kaip nuteisimo priežastys įrašytos ir kitos: „nacionalinės bandos dalyvis“, „antisovietinės organizacijos narys“, „banditizmas“, „baltųjų būrio narys“, „baltasis banditas“ t. t.¹⁶⁷ Įdomu tai, kad net 3 Krekenavos sukilėliai po tyrimo buvo paleisti, Pušalote toks atvejis yra tik vienas (be to, ten galimas sukilėlis buvo teisiamas už galimai partizaninę veiklą). Tačiau labiausiai skirtumai išryškėja tiriant nuosprendžių dydžius. Tuo metu kaip aukščiausia bausmė buvo taikoma mirties bausmė, o ją laikinai (1947–1950 m.) panaikinus – 25 metai katorgos darbų. Pušalote aukščiausia bausmė, patikslintais duomenimis, paskirta 22 asmenims (11-oje atvejų paskirtas sušaudymas, įvykdyti 4 nuosprendžiai), o Krekenavoje tokių nuosprendžių išgirdo vos du sukilėliai – S. Žukas (viena iš kertinių sukilimo figūrų, todėl toks nuosprendis suprantamas) ir Jonas Mataitis (dalyvavo Krekenavos puolime, areštuojant sovietinius aktyvistus, taigi jo

veikla nebuvo išskirtinė). Jam, priešingai negu S. Žukui, netgi skirtas sušaudymas, kuris buvo pakeistas į 25 metus katorgos darbų. Sunku pasakyti, dėl ko jis nusipelnė tokios bausmės. Gal dėl to, kad pirmosios sovietinės okupacijos metu dirbo vietinėje savivaldoje. Kita vertus, jo asmens kortelėje kaip nuteisimo priežastis įrašyta niekuo neišsiskirianti frazė – „baltųjų būrio narys“. Neaišku, kas lėmė tokį didelį bausmių skirtumą. Galbūt tai, kad Pušalote sukilimas truko ilgiau ir buvo intensyvesnis. Dažniausias nuosprendis, kaip ir Pušaloto atveju, buvo toks: 10 metų kalnimo lageryje ir 5 metai tremties bei viso turto konfiskavimas. Tokį nuosprendį išgirdo 16 sukilėlių (33 proc.). Pažymėtinas ir vienas išskirtinesnis atvejis: sukilėlis M. Žukas po arešto paskelbė bado streiką ir mirė Panevėžio kalėjme¹⁶⁸.

Ne visiems sukilėliams pavyko išgyventi kalinimą. Remiantis archyviniais duomenimis, mažiausiai 5 iš jų mirė kalnimo vietoje (Pušalote, patikslintais duomenimis, tokių buvo bent 9), dar 8 likimas nežinomas. Vis dėlto didžioji dalis sukilėlių išgyveno. Daliai netgi neteko iškalėti viso jiems skirto laiko. Pagrindinis jų „gelbėtojas“ – po Josifo Stalino mirties prasidėjusi asmenų, nuteistų už kolaboravimą su vokiečiais, amnestija. Sunku pasakyti, keliems sukilėliams ji pritaikyta, bet po J. Stalino mirties prasidėjo spartesnis jų paleidimas į laisvę. 1954–1957 m. į laisvę paleista 19 asmenų (9 iš jų dar nebuvo pasibaigęs kalnimo laikas). Vis dėlto didelei daliai sukilėlių teko iškalėti visą arba net ir ilgesnį laiką. Tam tikriausiai įtakos turėjo tai, kad nuosprendžių bausmės dažniausiai buvo palyginti nedidelės, o dauguma sukilėlių buvo suimti 1944–1946 m. Didesnė dalis paleistųjų grįžo į Lietuvą, kiti liko gyventi Sibire arba persikėlė gyventi į kitas Sovietų Sąjungos respublikas.

IŠVADOS

1941 m. Birželio sukilimas Krekenavos vls. buvo gana gerai organizuotas ir suplanuotas. Sukilėliai iš anksto turėjo suformuotą struktūrą ir numatomų veiksmų planą. Trūkstant archyvinių duomenų sunku spręsti, kodėl jie ėmėsi aktyvių veiksmų tik birželio 23 d. antroje pusėje. Aktyvūs ginkluoti sukilėlių veiksmai truko palyginti neilgai (apie 9–12 valandų) ir iš esmės apsiribojo vienu išskirtiniu veiksniu – miestelio puolimu. Kita vertus, nors aktyvaus sukilimo periodas nebuvo ilgas, tačiau gana intensyvus. Krekenavos sukilėliams nepavyko visiškai perimti paties miestelio, o po to – ir viso valsčiaus kontrolės iki pasirodant vokiečiams. Tam daugiausiai įtakos turėjo tai, kad tiek per Pušalotą, tiek per Krekenavą ėjo svarbus kelias, kuriuo traukėsi Raudonosios armijos daliniai, dažniausiai gauseni ir geriau ginkluoti negu sukilėliai. Remiantis tirtais archyviniais duomenimis, sukilimą Krekenavoje galima apibūdinti kaip vieno įvykio sukilimą, nes svarbiausiu jo įvykiu tapo miestelio puolimas. Duomenys apie kitą sukilėlių veiklą sukilimo metu yra labai neišsamūs.

Vokiečių pasirodymas žymėjo sukilimo pabaigą. Tolesnė sukilėlių likimo raida iš esmės atkartoja Pušaloto atvejį. Vokiečiai iš pradžių nebuvo laikomi okupantais, todėl sukilėliai neišsiskirstė. Jie manė, kad jų darbas dar nebaigtas. Pirmiausia buvę sukilėliai veikė kaip pagalbinio būrio nariai, vėliau dalis perėjo veikti į pagalbinę policiją. Priklausant minėtoms struktūroms, buvusių sukilėlių veikla iš pradžių (1941 m. liepos mėn.) buvo panaši į veiklą sukilimo metu: buvo tęsiami aktyvistų areštai bei kova prieš atsitraukiančius raudonarmiečius. Vėlesniu periodu vykdyta valsčiaus apsauga nuo raudonųjų partizanų. Vis dėlto visą šią jų veiklą kontroliavo iš pradžių karinė, o vėliau – civilinė vokiečių valdžia. Veikti buvusiems

sukilėliams leista tik todėl, kad tai atitiko naujojo okupanto poreikius. Nuo 1941 m. rugsėjo mėn. dauguma buvusių sukilėlių grįžo prie civilinės veiklos ir tik dalis tam tikrais laikotarpiais buvo pasitelkiami vykdyti konkrečias užduotis. Remiantis archyviniais duomenimis, antinacinis sąjūdis valsčiuje nebuvo intensyvus. Duomenų apie tai, kad nors vienas sukilėlis būtų jam priklausęs, nerasta. Faktai, kad 1944 m. vasarą valsčiuje buvo suformuotas būrys gynybai prieš besiantinančią tarybinę kariuomenę, rodo, jog ir vokiečių okupacijos pabaigoje sovietai buvo tebelaikomi didesniu Lietuvos priešu negu vokiečiai.

Esminis buvusių sukilėlių veiklos skirtumas vokiečių okupacijos pradžioje – jų prisidėjimas prie nacių organizuoto holokausto. Autorius nerado duomenų, kad masinis žydų tautybės asmenų persekiojimas būtų pradėtas sukilimo metu. Dėl archyvinių duomenų trūkumo šiandien praktiškai neįmanoma nustatyti, kiek sukilėlių prisidėjo prie holokausto vykdymo ir kokia buvo jų motyvacija.

Daugumą Krekenavos sukilėlių sovietinės represinės struktūros suėmė 1944–1945 m. Tai patvirtina faktą, kad antrosios sovietinės okupacijos metu vienas iš svarbiausių sovietinių represinių organų tikslų – tai buvusių sukilėlių išaiškinimas ir nubaudimas. Šis tikslas gana sėkmingai įvykdytas – maždaug pusė Lietuvoje pasilikusių sukilėlių buvo suimti ir nuteisti. Nepaisant to, kad sukilimas Krekenavoje buvo aktyvus, sukilėliams neskirtos pernelyg griežtos bausmės, neskirtas ir nė vienas mirties nuosprendis. Šiuo aspektu Krekenavos vls. smarkiai skiriasi nuo Pušaloto vls. Tikėtina, kad tam įtakos turėjo tai, kad Krekenavoje sukilimas vyko trumpiau ir nebuvo toks intensyvus.

Nuorodos

¹ Žr. *Genocidas ir rezistencija*, 2015, Nr. 2(38) ir 2016, Nr. 2(40).

² *Masinės žudynės Lietuvoje (1941–1944)*, d. 2, Vilnius, 1973.

³ V. Brandišauskas, *Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą*, Vilnius, 1996.

⁴ *1941 m. Birželio sukilimas: dokumentų rinkinys, sud. V. Brandišauskas*, Vilnius, 2000.

⁵ S. Jegelevičius, „Šauliai 1940–1941 m. antisuvielinėje kovoje“, *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919–2004*, Kaunas, 2005, p. 169.

⁶ *Lietuvių tautos sukilimas 1941 m. birželio 22–28 d.*, Vilnius, 2011.

⁷ D. Pilkauskas, „1941 m. birželio sukilimas Panevėžio apkrityje“, „*Panevėžio rytas*“, 1994 m. birželio 24 d., Nr. 123. p. 5; V. Steponavičius, „Krekenavos sukilimo jubiliejus“, *Tėvynė*, 1996 m. liepos 3 d., Nr. 51. p. 3.

⁸ Korespondencija, *Išlaisvintas panevėžietis*, 1941, rugpjūčio 8, Nr. 7, p. 3.

⁹ V. Steponavičius, „Krekenavos sukilimo jubiliejus“, *Tėvynė*, 1996 m. liepos 3 d., Nr. 51. p. 3.

¹⁰ Mikalausko, M. 1944 m. rugsėjo 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 18ap. 19.

¹¹ Kirsnio, A. 1944 m. gruodžio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 2, l. 102–103.

¹² A. Kirsnio 1944 m. gruodžio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 2, l. 102–103.

¹³ M. Mikalausko 1944 m. rugsėjo 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 18ap. – 19.

¹⁴ A. Račinsko 1944 m. lapkričio 1 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 27.

¹⁵ A. Okuličio ir J. Čepo 1945 m. sausio 20 d. akistatos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 89–89ap.

¹⁶ M. Mikalausko 1944 m. rugsėjo 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 19.

¹⁷ Krekenavos valsčiaus savivaldybės 1941 m. rugpjūčio 22 d. raštas, LCVA, f. R-729, b. 11, l. 11.

¹⁸ K. Gilienės 1973 m. rugsėjo 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 31206/3, l. 92ap.

¹⁹ A. Musvič 1944 m. lapkričio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15930, l. 13.

²⁰ Z. Ramanausko 1945 m. sausio 24 d. akistatos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 105–106ap.; A. Kirsnio 1944 m. gruodžio 28 d. apklausos protokolas, b. P-9950, t. 2, l. 104.

²¹ A. Kisieliaus 1946 m. rugpjūčio 27 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 9012/3, l. 45ap.

²² S. Žuko 1957 m. kovo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 85; A. Ramanausko 1957 m. gegužės 24 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 89ap.

²³ L. Skrebūno 1945 m. kovo 17 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41273/3, l. 25.

²⁴ S. Žuko 1957 m. kovo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 29.

²⁵ M. Mikalausko 1944 m. rugsėjo 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 19.

²⁶ Z. Ramanausko 1945 m. sausio 24 d. akistatos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 106ap.

²⁷ P. Bučinsko 1947 m. birželio 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17952, l. 91; J. Tomkaus 1957 m. liepos 10 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 97; A. Petraškos 1957 m. rugpjūčio 2 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 169.

²⁸ S. Žuko 1957 m. rugsėjo 17 d. teismo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 250.

²⁹ P. Bučinsko 1947 m. birželio 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17952, l. 91.

³⁰ S. Griko 1946 m. rugsėjo 12 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29717/3, l. 20ap.

³¹ S. Račinsko 1945 m. kovo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 1, l. 133.

³² Tyro 1945 m. rugpjūčio 15 d. atsiminimai, LYA, f. 1771, ap. 5, b. 130, l. 57.

³³ Ten pat.

³⁴ A. Kirsnio 1944 m. gruodžio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 2, l. 104.

³⁵ D. Pilkauskas, „1941 m. birželio sukilimas Panevėžio apkrityje“, „*Panevėžio rytas*“, 1994 m. birželio 24 d., Nr. 123. p. 5.

³⁶ M. Mikalausko 1944 m. rugsėjo 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 18–19ap.

³⁷ V. Malkevičienės 1957 m. rugpjūčio 2 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 118.

³⁸ P. Bučinsko 1944 m. rugsėjo 29 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 21–21ap.; Tyro 1945 m. rugpjūčio 15 d. atsiminimai, LYA, f. 1771, ap. 5, b. 130, l. 57.

³⁹ J. Ruzgo 1942 m. rugpjūčio 12 d. atsiminimai, LYA, f. 1771, ap. 5, b. 130, l. 28.

⁴⁰ S. Žuko 1957 m. kovo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 30; I. Račinsko 1957 m. liepos 2 d. apklausos protokolas, l. 137ap.

⁴¹ S. Žuko 1957 m. rugpjūčio 2 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 85–86; A. Ramanausko 1957 m. gegužės 24 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 89–89ap; S. Krasauskaitės 1957 m. rugpjūčio 10 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 104.

⁴² D. Pilkauskas, „1941 m. birželio sukilimas Panevėžio apkrityje“, „*Panevėžio rytas*“, 1994 m. birželio 24 d., Nr. 123. p. 5.

⁴³ P. Bučinsko 1946 m. liepos 21 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 4884/3, l. 50.

⁴⁴ K. Istignejevos 1945 m. gruodžio 6 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 4884/3, l. 21.

⁴⁵ Tyro 1945 m. rugpjūčio 15 d. atsiminimai, LYA, f. 1771, ap. 5, b. 130, l. 58.

⁴⁶ Tyro 1945 m. rugpjūčio 15 d. atsiminimai, LYA, f. 1771, ap. 5, b. 130, l. 58.

⁴⁷ 1942 m. visuotinis Lietuvos gyventojų surašymas, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 3888, l. 13–14.

⁴⁸ J. Ruzgo 1942 m. rugpjūčio 12 d. atsiminimai, LYA, f. 1771, ap. 5, b. 130, l. 28–29.

⁴⁹ 1941 m. *Birželio sukilimas: dokumentų rinkinys, sud. V. Brandišauskas*, Vilnius, 2000, P. 94.

⁵⁰ NKVD Panevėžio skyriaus 1945 m. sausio 31 d. raštas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17952, l. 13.

⁵¹ A. Ramanausko 1947 m. gegužės 24 d., apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 90.

⁵² A. Kriščiūno 1960 m. spalio 16 d., apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 2, l. 76–76ap.

⁵³ J. Tomkaus 1957 m. liepos 3 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 160–162.

⁵⁴ V. Malkevičienės 1957 m. rugpjūčio 2 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 117ap–118.

⁵⁵ J. Čepo 1945 m. sausio 20 d., apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 90.; 1945 m. sausio 24 d., apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 91

⁵⁶ P. Bučinsko 1946 m. balandžio 10 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17952, l. 43–43ap.

⁵⁷ Z. Mikalausko 1944 m. gruodžio 6 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15930, l. 28.

⁵⁸ J. Rutkauskaitės 1945 m. gegužės 13 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15930, l. 37–37ap.

⁵⁹ O. Galvinienės 1945 m. sausio 17 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17952, l. 17ap.; P. Bučinsko 1947 m. birželio 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17952, l. 91; A. Istignejevos 1957 m. liepos 10 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 97–97ap.

⁶⁰ A. Kriščiūno 1960 m. spalio 16 d., apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 2, l. 76–76ap.

⁶¹ Krekenavos valsčiaus savivaldybės 1941 m. rugpjūčio 22 d. raštas, LCVA, f. R-729, b. 11, l. 11.

⁶² Krekenavos valsčiaus savivaldybės raštas, LCVA, f. R-729, b. 11, l. 19–20.

⁶³ Krekenavos valsčiaus savivaldybės 1941 m. rugpjūčio 27 d. raštas, LCVA, f. R-729, b. 11, l. 18.

⁶⁴ A. Ramanausko 1947 m. gegužės 24 d., apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 90.

⁶⁵ O. Vatutienės 1947 m. balandžio 9 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17952, l. 38ap.

⁶⁶ S. Žuko 1957 m. kovo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 33ap.

⁶⁷ B. Junevičiaus 1957 m. rugpjūčio 1 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 111.

⁶⁸ V. Junevičienės 1957 m. liepos 4 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 116ap.

⁶⁹ N. Čepulio 1945 m. birželio 30 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 269/3, l. 17.

⁷⁰ P. Jagelavičiaus 1945 m. kovo 6 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 12ap; S. Rukštavičiaus 1946 m. balandžio 19 d. teismo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 4808/3, l. 19.

⁷¹ S. Rukštavičiaus 1946 m. balandžio 19 d. teismo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 4808/3, l. 19.

⁷² S. Bistro 1945 m. kovo 7 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 164; J. Širmulevičiaus 1944 m. lapkričio 5 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45016/3, l. 30ap.

⁷³ P. Jagelavičiaus 1945 m. kovo 11 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 15; P. Jagelavičiaus 1945 m. balandžio 25 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 18.

⁷⁴ V. Bagdonavičiaus 1945 m. gegužės 12 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 59.

⁷⁵ P. Markucko 1945 m. kovo 6 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 75.

⁷⁶ S. Bartaševičius 1945 m. kovo 6 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 105ap.

⁷⁷ T. Kuzmos 1946 m. vasario 11 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27443/3, l. 11.

⁷⁸ T. Kuzmos 1946 m. vasario 23 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27443/3, l. 15–16.

⁷⁹ T. Kuzmos 1946 m. kovo 19 d. teismo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27443/3, l. 55.

⁸⁰ V. Bagdonavičiaus 1945 m. balandžio 20 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 50.

⁸¹ N. Čepulio 1945 m. birželio 30 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 269/3, l. 17.

⁸² J. Čepulio 1945 m. rugsėjo 16 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27443/3/3, l. 19.

⁸³ T. Kuzmos 1946 m. vasario 11 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27443/3, l. 11.

⁸⁴ T. Kuzmos 1946 m. kovo 19 d. teismo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27443/3, l. 55.

⁸⁵ A. Sologubov 1944 m. lapkričio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 2, l. 66.

⁸⁶ T. Kuzmos 1946 m. vasario 11 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27443/3, l. 11; T. Kuzmos 1946 m. kovo 19 d. teismo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27443/3, l. 55.

⁸⁷ P. Markucko 1945 m. balandžio 27 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 83; A. Petkevičiaus 1945 m. kovo 5 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 233ap.

⁸⁸ S. Rukštavičiaus 1946 m. rugpjūčio 9 d. teismo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 4808/3, l. 91ap.

⁸⁹ J. Čepulio 1945 m. balandžio 16 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 4808/3/3, l. 51–51ap.

⁹⁰ P. Markucko 1945 m. kovo 6 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 76.

⁹¹ A. Petkevičiaus 1945 m. kovo 5 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 234.

⁹² S. Bartaševičius 1945 m. kovo 6 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 106ap.

⁹³ S. Bartaševičius 1945 m. kovo 6 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 105ap; T. Kuzmos 1946 m. kovo 19 d. teismo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27443/3, l. 55; S. Rukštavičiaus 1946 m. rugpjūčio 9 d. teismo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 4808/3, l. 91ap.

⁹⁴ Panevėžio aps. vykdomojo komiteto raštas, LCVA, f. R-223, ap. 2, b. 12, l. 1.

⁹⁵ T. Jaskelvičius, „Panevėžio apskrities Pušaloto valsčiaus 1941 m. Birželio sukilimo dalyvių likimai“, *Genocidas ir rezistencija*, 2016, p. 7–23.

⁹⁶ V. Sologubov 1946 m. birželio 14 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19506, l. 29.

⁹⁷ D. Pilkauskas, „1941 m. birželio sukilimas Panevėžio apkrityje“, *„Panevėžio rytas“*, 1994 m. birželio 24 d., Nr. 123. p. 5.

⁹⁸ A. Kirsnio 1944 m. gruodžio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 2, l. 109.

⁹⁹ A. Kirsnio 1944 m. gruodžio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 2, l. 102ap–103.

¹⁰⁰ A. Musvič 1944 m. lapkričio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15930, l. 14.

¹⁰¹ J. Galinausko 1945 m. sausio 24 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 1, l. 94ap.

¹⁰² S. Grieko 1946 m. rugsėjo 12 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29717/3, l. 22; J. Šimuliūno 1946 m. liepos 4 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-16523, l. 42ap.

¹⁰³ A. Sologubov 1944 m. lapkričio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 2, l. 65.

¹⁰⁴ A. Kirsnio 1946 m. rugpjūčio 19 d. teismo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 2, l. 295.

¹⁰⁵ A. Volkovo 1945 m. kovo 1 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 244.

¹⁰⁶ P. Markucko 1945 m. kovo 6 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 76–76ap.

¹⁰⁷ J. Galinausko 1945 m. sausio 24 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 1, l. 94ap.

¹⁰⁸ J. Daukšos 1960 m. spalio 14 d. apkalusos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 2, l. 65.

¹⁰⁹ A. Kirsnio 1944 m. rugsėjo 19 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 15ap.

¹¹⁰ N. Čeponio 1945 m. balandžio 21 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-20025, l. 15ap; O. Vatutienės, 1947 m. balandžio 9 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17952, l. 38ap.

¹¹¹ A. Račinsko 1957 m. liepos 2 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 142; S. Račinsko 1944 m. gruodžio 11 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 2, l. 76ap.

¹¹² O. Vatutienės, 1947 m. balandžio 9 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17952, l. 38ap; V. Kisieliūtės, 1947 m. balandžio 9 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17952, l. 46.

¹¹³ A. Romano 1945 m. sausio 1 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 2, l. 43ap; S. Račinsko 1944 m. gruodžio 11 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 2, l. 76ap.

¹¹⁴ A. Kisieliaus 1946 m. rugpjūčio 27 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 9012/3, l. 45ap.

¹¹⁵ V. Kisielytės 1949 m. balandžio 19 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17952, l. 46ap.

¹¹⁶ P. Andrašiūno 1946 m. rugpjūčio 19 d. teismo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 2, l. 298; A. Kirsnio 1944 m. gruodžio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 2, l. 113.

¹¹⁷ A. Kirsnio 1944 m. gruodžio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 2, l. 115.

¹¹⁸ A. Kirsnio 1944 m. gruodžio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 2, l. 110.

¹¹⁹ M. Mikalausko 1944 m. rugsėjo 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 2, l. 19ap.

¹²⁰ M. Mikalausko 1944 m. rugsėjo 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 2, l. 19ap.

¹²¹ Krekenavos apylinkės darbo žmonių deputatų tarybos 1967 m. kovo 29 d. pažyma, LYA, f. 3377, ap. 55, b. 11, l. 119–120.

¹²² P. Zakarevičiaus 1945 m. kovo 4 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 2, l. 104ap.

¹²³ A. Mikalajūno tarnybos asmens kortelė, LCVA, f. 394, ap. 17, b. 3191, l. 1–1ap.

¹²⁴ Krekenavos policijos tarnautojų sąrašas, LCVA, f. R-729, ap. 1, b. 17, l. 90.

¹²⁵ A. Kirsnio 1944 m. gruodžio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 2, l. 109–110.

¹²⁶ A. Kirsnio 1946 m. rugpjūčio 19 d. teismo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 2, l. 295.

¹²⁷ Panevėžio apskrities policijos vado įsakymas Nr. 1, LCVA, f. 404, ap. 1, b. 1082, l. 2.

¹²⁸ Panevėžio apskrities policijos vado įsakymas Nr. 2, LCVA, f. 404, ap. 1, b. 1082, l. 3.

¹²⁹ Kauno komendantūros 1941 m. liepos 24 d. įsakymas Nr. 1378, LCVA, f. 404, ap. 1, b. 1082, l. 19.

¹³⁰ Vidaus reikalų generalinio tarėjo 1941 m. rugpjūčio 16 d. įsakymas Nr. 4, LCVA, f. 404, ap. 1, b. 1082, l. 32.

¹³¹ A. Ramanausko 1957 m. gegužės 24 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 90ap.

¹³² A. Čeponio, 1945 m. sausio 9 d., apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 28739/3, l. 65ap.

¹³³ Krekenavos pagalbinės policijos narių sąrašas, LCVA, f. R-729, ap. 1, b. 17, l. 91ap–92.

¹³⁴ S. Žuko 1957 m. kovo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 34.

¹³⁵ A. Kirsnio 1973 m. rugsėjo 10 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 31206/3, l. 106.

¹³⁶ A. Petkevičiaus 1945 m. kovo 5 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 234.

¹³⁷ L. Bacevičiaus 1946 m. lapkričio 13 d. teismo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 9012/3, l. 94; P. Jakaičio 1946 m. lapkričio 13 d. teismo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 9012/3, l. 94.

¹³⁸ V. Steponavičius, „Krekenavos sukilimo jubiliejus“, *Tėvynė*, 1996 m. liepos 3 d., Nr. 51. p. 3.

¹³⁹ P. Andrašiūno 1945 m. sausio 2 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 132–132ap.

¹⁴⁰ P. Andrašiūno 1945 m. vasario 23 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 134–134ap.; M. Žuko 1945 m. kovo 7 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 150ap–151.

¹⁴¹ Asmenų priimtų į LKP Panevėžio aps. sąrašai, LYA, f. 801, ap. 12, b. 1–2.

¹⁴² S. Žuko 1957 m. kovo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 34; A. Butrimaitės 1944 m. rugsėjo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 4884/3, l. 9ap.; K. Banaičio 1946 m. liepos 29 d. teismo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 30072/3, l. 37ap.

¹⁴³ A. Trimilovos 1973 m. rugsėjo 6 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 31206/3, l. 100; V. Noviko 1946 m. gruodžio 21 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-6638, l. 129ap.

¹⁴⁴ S. Žuko 1957 m. kovo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 34; LSSR Panevėžio aps. NKVD skyriaus 1945 m. sausio 28 d. pažyma, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 63.

¹⁴⁵ Panevėžio aps. Krekenavos vls. savivaldybės 1941 m. liepos 28 d. raštas, LCVA, f. R-729, ap. 1, b. 3, l. 14;

¹⁴⁶ Panevėžio aps. Krekenavos vls. savivaldybės 1941 m. liepos 31 d. raštas, LCVA, f. R-729, ap. 1, b. 3, l. 39;

¹⁴⁷ S. Žuko 1957 m. kovo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 34.

¹⁴⁸ A. Škuto 1946 m. rugpjūčio 1 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-6638, l. 70.

¹⁴⁹ A. Škuto 1946 m. rugsėjo 10 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29717/3, l. 28; S. Dziedravičiaus 1944 m. rugpjūčio 17 d. apklausos

sos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 28204/3, t. 1, l. 23–23ap.

¹⁵⁰ LSSR Panevėžio aps. NKVD skyriaus 1945 m. sausio 28 d. pažyma, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 63.

¹⁵¹ Krekenavos apylinkės žmonių deputatų tarybos 1967 m. kovo 29 d. pažyma, LYA, f. 3377, ap. 55, b. 11, l. 119–120.

¹⁵² A. Škuto 1946 m. rugsėjo 10 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29717/3, l. 28ap.

¹⁵³ P. Kriščiūno 1944 m. rugsėjo 29 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19244, t. 1, l. 22ap.

¹⁵⁴ K. Gilienės 1973 m. rugsėjo 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 31206/3, l. 97.

¹⁵⁵ K. Januševičiaus 1944 m. rugpjūčio 23 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 28204/3, l. 12ap.

¹⁵⁶ Z. Mikalausko 1944 m. gruodžio 6 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15930, l. 24.

¹⁵⁷ A. Butrimaitės 1944 m. rugsėjo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 4884/3, l. 9ap.

¹⁵⁸ J. Kisieliaus 1946 m. liepos 30 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29717/3, l. 36.

¹⁵⁹ Panevėžio milicijos 1945 m. sausio 25 d. akta apie Vokiečių okupacijos metais Panevėžio aps.

įvykdytas civilių asmenų žudynes, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 35280/3, t. 2, l. 200.

¹⁶⁰ P. Markucko 1959 m. balandžio 23 d. prašymas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45093/3, l. 353–353ap.

¹⁶¹ V. Steponavičius, „Krekenavos sukilimo jubiliejus“, *Tėvynė*, 1996 m. liepos 3 d., Nr. 51. p.3.

¹⁶² Krekenavos baltųjų partizanų sąrašas, LYA, f. K-11, ap. 1, b. 828, l. 29.

¹⁶³ Krekenavos baltųjų partizanų sąrašas, LYA, f. K-11, ap. 1, b. 828, l. 27ap.

¹⁶⁴ J. Skricko, 1945 m. rugpjūčio 1 d. apklausos protokolas, LYA, f. V-5, ap. 1, b. 9822/5, l. 6; I. Šilinsko, 1944 m. rugpjūčio 4 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 1881/3, l. 14ap.

¹⁶⁵ V. Kiškūno, 1960 m. rugsėjo 30 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9950, t. 2, l. 6ap.

¹⁶⁶ *RTFSR baudžiamasis kodeksas*, Kaunas, 1941 m., p. 35.

¹⁶⁷ LYA, f. K-1, ap. 61, kart. 2.

¹⁶⁸ S. Žuko 1957 m. kovo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17828, l. 25ap.

Gauta 2020 03 18

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17, Vilnius

Tadas Jaskelvičius

JUNE 1941 UPRISING IN PANEVĖŽYS COUNTY IN KREKENAVA TOWNSHIP:
EVENTS, PARTICIPANTS, DESTINIES

Summary

Preparation for the anti-Soviet uprising in Krekenava district. was active and well organized. There were frequent underground meetings and a plan for the liberation of Krekenava was prepared. The proactive rebels made ready on the afternoon of June 23, when two of their groups gathered in the forest near the town. The attack took place from two directions and did not take place without casualties on both sides. At least two rebels and several Soviet activists, militiamen and Red Army soldiers were killed in the battle. During the shooting Krekenava was reached by retreating Red Army units. The rebels had to abandon the town. On June 24, 1941, the parish was occupied by the Germans. The rebels did not rush to disperse, believing that their work was not yet finished. They continued to carry out arrests of Soviet activists or those suspected in this way, and fought against the soldiers of the retreating Red Army. However,

all of their actions were already controlled by the Germans and were only possible because they met the needs of the new occupier. A portion of the rebels contributed to the German-initiated holocaust. There is insufficient archival data to determine the exact number of contributors and their motivation. There is also a lack of data on the fact that some more organised anti-nazi movement would have been in place in the state. In 1944, when Lithuania was re-occupied by the Soviet Union, most of the rebels remained in their homes, of which about half (1944–1957) were arrested. They have all been criminalized and convicted. In contrast to the previous study in *The Pine*, the Krekenava rebels were given milder sentences, and no executions were carried out., After Stalin's death, many rebels were released after the amnesty was introduced. Many of them returned to Lithuania.